

Volum coordonat de
Cosmin BUDEANCĂ • Florentin OLTEANU

IDENTITĂȚI SOCIALE, CULTURALE, ETNICE ȘI RELIGIOASE ÎN COMUNISM

**Institutul de Investigare
a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc**
**Memorialul Rezistenței
Anticomuniste „Țara Făgărașului”**

POLIROM
2015

Aspecte privind relația dintre Biserica Reformată și statul român în perioada 1948-1960/1961

Studiile care analizează relația dintre Biserica Reformată și statul român după cel de al Doilea Război Mondial lipsesc deocamdată, dacă exceptăm cercetările care se ocupă de caracterul antibisericesc al Constituției din 1948 și al legislației ce i-a urmat. Prin urmare, lucrarea de față încearcă să aducă o contribuție la acoperirea acestui gol istoriografic, deoarece își propune să prezinte politica bisericească a episcopilor János Vásárhelyi și Aladár Arday în perioada 1948-1960/1961¹.

Evenimentele interne și internaționale ale perioadei vizate ne-au oferit posibilitatea de a evalua atitudinea elitei ecleziastice, dar și modul în care aceasta s-a raportat la intruziunile politicii ateiste a statului comunist în viața Bisericii Reformate, desfășurate atât prin intermediul instrumentelor administrative, care reprezentau totodată și portavoci ale Partidului (Ministerul Cultelor și, mai târziu, Departamentul Cultelor)², cât și prin organul

---

* Cercetător postdoctoral, Academia de Științe a Ungariei, Institutul de Istorie, Budapesta.

1. Pe această cale îi mulțumesc coordonatorului științific, prof. univ. dr. Buzogány Dezső, care a făcut posibilă această cercetare, dar și aceluia care, într-un fel sau altul, au contribuit la realizarea prezentului studiu. Cercetarea a fost sprijinită și de Programul Domus al Academiei de Științe a Ungariei.
2. Cuvântul „schematic” pare adecvat pentru a defini studiile despre Ministerul Cultelor și despre instituția succesoare, Departamentul Cultelor. Asta deoarece lipsește istoria instituțională, din care cauză ne-am putut baza doar pe lucrări de mici dimensiuni. Guvernul Dr. Petru Groza, prin Legea nr. 188 din 24 martie 1945, a înființat Ministerul Cultelor, care și-a păstrat denumirea până în 1957. Vezi *Ministerul Cultelor și Artelor. Direcția Studii 1924-1925, 1930-1935, 1937-1963*, disponibil on-line la <http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/serban/Culte%20final.pdf>, pp. 1-2 (accesat la 7.08.2012). La ședința Biroului Politic al CC al PCR din 14 martie 1957 s-a hotărât reducerea de ministere după criteriul înrudirii ramurilor de activitate, a numărului membrilor guvernului și lărgirea competenței ministerelor, departamentelor și direcțiilor generale. Așa a apărut Hotărârea Consiliului de Miniștri (HCM) nr. 435 din 21 martie 1957, prin care se înființa Departamentul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri – titlatură păstrată până la sfârșitul epocii comuniste –, sub conducerea lui Dumitru Dogaru, care între 1957 și 1975 a îndeplinit funcția de secretar general (George Enache, Adrian Nicolae Petcu, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor '50*, Editura Partener, Galați, 2009, p. 44). Ministerul Cultelor și mai apoi Departamentul Cultelor au fost așadar organele principale prin care PMR și PCR au controlat cultele. HCM nr. 286 din 5 martie 1958, pe lângă structura organizatorică a Departamentului Cultelor, a prevăzut și atribuțiile și drepturile acestuia: supravegherea și controlarea tuturor cultelor religioase, aprobarea înființării de unități, organizații și posturi de personal de orice fel, recunoașterea personalului bugetar și nebugetar. A aprobat bugetele cultelor, iar de la începutul anilor '60 le-a supravegheat foarte strict

represiv, Securitatea³.

Încă de la început apreciem că este necesar să menționăm principalele acte legislative care au legiferat relația dintre Stat și Biserică, atât pentru cultul reformat, cât și pentru celelalte culte: Legea nr. 62 din 2 martie 1948, prin care cultele au fost obligate să-și „armonizeze” statutele de funcționare cu legislația comunistă; Constituția din 17 aprilie 1948⁴, care recunoștea formal libertatea religioasă; Legea învățământului din 3 august 1948⁵, care a lichidat educația confesională, și Legea cultelor din 4 august 1948⁶. Toate aceste măsuri legislative au avut scopul de a pune viața bisericească sub controlul statului și să transforme instituțiile ecleziastice în instrumente docile. Astfel, încă de la începutul anilor '50 au existat încercări ale regimului de a-i atrage și influența pe episcopii eparhiilor reformate⁷, pentru a deveni persoane loiale, supuse voinței Partidului.

Practic, după redefinirea normelor juridice în 1948, noul regim și-a continuat ofensiva împotriva Bisericii, episcopii reformați fiind forțați să găsească soluții pentru a putea continua o politică bisericească viabilă, care să păstreze și să apere valorile moștenite din trecut. Conturarea acestor demersuri – fără a avea însă pretenția unei abordări exclusive – am

resursele financiare. Vezi Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, „Culte neoprotestante din România în perioada 1975-1989”, în Adrian Nicolae Petcu (ed.), *Partidul, Securitatea și Cultele: 1945-1989*, Editura Nemira, București, 2005, p. 363.

3. Despre organizația care a avut rolul de „scut și spadă a Partidului”, există numeroase izvoare documentare, cărți și studii. Cu toate acestea e neclar, în decursul existenței Securității, de la reorganizare la reorganizare, în competența cărui serviciu sau birou a intrat urmărirea vieții ecleziastice, după ce ordine ierarhică au fost clasificate cultele, lipsind evident și o istorie instituțională local-teritorială a „cadrelor” care au activat pe teren (în regiuni, raioane). Până la crearea Securității, măsurile antibisericești intrau în sarcina Biroului II Contrainformații din cadrul Direcției Generale a Siguranței și serviciilor similare din teritoriu, precum și a Secției de Contrainformații a Serviciului Special de Informații. La sfârșitul anului 1948, viața bisericească figura printre sarcinile Serviciului III Culte din Direcția I de informații interne (Marius Oprea, „Problema 132: Biserica Română Unită în atenția Securității”, în Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist: 1945-1989. Documente și mărturii*, Editura Polirom, Iași, 2003, pp. 8, 16). Urmărirea vieții bisericești pe parcursul reorganizărilor ulterioare a rămas în competența Direcției de Informații Interne, cu excepția perioadei 1951-1953, când se pare că a intrat în sfera de acțiune a Direcției C Contrasabotaj. După reorganizarea Ministerului de Interne, din 11 iulie 1956 până în 1967, urmărirea cultelor-sectelor la nivel central a intrat în sarcina Direcției a III-a, iar la nivel regional figura în cadrul Serviciului III, Biroul 4 (Biroul 4 Culte-secte). Vezi Florica Dobre (coord.), Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Țăranu, *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective și metode. vol. I. (1948-1967)*, Editura Enciclopedică, București, 2006, pp. X-XI, XIV-XVI, XX-XXII; Marius Oprea, *Bastionul cruzimii. O istorie a Securității (1948-1964)*, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 56-57, 65, 68; Cristian Troncoță, *Torționarii. Istoria Instituției Securității regimului comunist din România (1948-1964)*, Editura Elion, București, 2006, p. 25; Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, Editura Humanitas, București, 1998, pp. 81-82; Florica Dobre (coord.), Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective și metode. vol. II. (1967-1989)*, Editura Enciclopedică, București, 2006, pp. VI-IX.
4. *Monitorul Oficial*, nr. 87, 10 aprilie 1948.
5. *Monitorul Oficial*, nr. 177, 3 august 1948.
6. Arhivele Subsecretariatului de Stat pentru Culte (în continuare ASSC), fond Direcția de Studii, dosar 55, vol. 1955, f. 47.
7. În 1960, Biserica Reformată avea 694.269 de credincioși, dintre care două treimi se găseau în Eparhia din Cluj (ASSC, fond Direcția de Studii, dosar 47, vol. 1960, f. 6).

realizat-o pe baza dosarelor personale informative ale episcopilor János Vásárhelyi⁸ și Aladár Arday⁹, aflate în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. În baza acestor dosare, fiecare cu mai multe sute de pagini, am împărțit anii cuprinși între 1948 și 1960/1961 în două perioade distincte.

1948-1956. Perioada solidarității episcopale. Dimensiunile cooperării

După preluarea puterii politice de către comuniști, bisericile protestante, în conformitate cu voința Partidului, au acceptat și în scris – prin statutul de funcționare – intervenția statului¹⁰. Din acest motiv, la sfârșitul anilor '40, în relativă liniște, s-a putut trece la găsirea și consolidarea unor noi forme și modalități de desfășurare a serviciului religios.

Începând cu 1951, planurile autorităților de a regulariza catehizarea, iar din 1952 de a fixa programul duminical al slujbelor au dus, din nou, la o agitare a spiritelor. Atmosfera din cadrul bisericilor a devenit și mai încordată odată cu Ordinul nr. 490/1952, care a atras după sine numeroase arestări succesive, ce i-au vizat inclusiv pe preoții reformați. În acest context, și ca urmare a acestor amenințări, contrar uzanțelor, în perioada 1951-1953 au avut loc mai multe întâlniri particulare între episcopii Vásárhelyi și Arday, iar în cursul anului 1952 s-au desfășurat nu mai puțin de patru întâlniri ale episcopilor protestanți, care au vizat concilierea comună.

8. În conturarea politicii bisericești a episcopului de Cluj ne-am bazat în principal pe documente din Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare ACNSAS), fond Informativ, dosar 236522, vol. 1-2.
9. În cazul episcopului de Oradea, Aladár Arday, ca și în cel al colegului său din Cluj, punctul de plecare l-au constituit documentele din ACNSAS, fond Informativ, dosarele 236849 (vol. 1-2), 236850, 236851.
10. Încă de la început, Biserica Reformată din Republica Populară Română a acționat în conformitate cu dorința organelor centrale. Astfel a răspuns favorabil Legii nr. 62 din 2 martie 1948, care a ordonat confesiunilor religioase ca în decurs de trei luni să-și armonizeze statutele de funcționare cu legea referitoare la reglementarea generală a cultelor, precum și cu precizările legii actuale și să le trimită spre aprobare la Ministerul Cultelor. Vezi István Tőkés, „A kultusztörvény módosítása után” („După modificarea Legii Cultelor”), *Református Szemle*, anul XXXXIII, nr. 7, 15 aprilie 1948, pp. 194-196). Prin convocarea corpului legislativ al Bisericii Reformate din România, Sinodul, la 24 mai 1948, la Oradea, Biserica Reformată a trecut la soluționarea problemei. Vezi János Vásárhelyi, „A Zsinat egybehívása” („Convocarea Sinodului”), *Református Szemle*, anul XXXXIII, nr. 8, 30 aprilie 1948, pp. 219-220; János Vásárhelyi, „Zsinatunk” („Sinodul nostru”), *Református Szemle*, nr. 10, 31 mai 1948, pp. 279-280; János Vásárhelyi, „Egyházunk álláspontja. Zsinati megnyitó beszéd” („Poziția bisericii noastre. Discursul de deschidere al Sinodului”), *Református Szemle*, nr. 11, 15 iunie 1948, pp. 311-316. Fiind formulată nevoia unui nou statut de funcționare, a fost reconvoacat Sinodul Universal la Cluj, unde în 24-27 octombrie 1948 a fost redactat noul statut. Vezi István Tőkés, „Zsinati megnyitó beszéd” („Discursul de deschidere al Sinodului”), *Református Szemle*, anul XXXXIII, nr. 21, 15 noiembrie 1948, pp. 641-650; „A Román Népköztársaságban lévő Magyar Református Egyház Kolozsvári 1948. október 24-én megnyílt Zsinatának jegyzőkönyve” („Procesul-verbal al Sinodului Bisericii Reformate Maghiare din Republica Populară Română, deschis la Cluj, în 24 octombrie 1948”), *Református Szemle*, nr. 22, 30 noiembrie 1948, pp. 668-695), care a fost promulgat de Prezidiul Marii Adunări Naționale prin Decretul nr. 591 din 1 iunie 1949 (ASSC, fond Direcția de Studii, dosar 29, vol. 1962, f. 70).

Direcția frontului protestant, în curs de formare, a fost însă influențată mult și de părerea patriarhului ortodox Justinian, care, fiind în București, a sesizat nemijlocit unele vibrații ale politicii de partid. În plus, la îndeplinirea dorinței de a controla toate sectoarele vieții bisericești – în cazul de față și al Eparhiilor Reformate Cluj și Oradea – a contribuit și izolarea internațională a acestora.

Întrevederi episcopale în problema catehizării și în cazul preoților arestați

În documentele fostei Securități, primele referiri la întâlnirile de conciliere ale episcopilor protestanți apar menționate mai întâi într-o notă informativă din 14 aprilie 1951 în Cluj de informatorul „Sinai A.”. Acesta aduce la cunoștința poliției politice faptul că episcopul Vásárhelyi a auzit de vizitele făcute la episcopiile unitariene și evanghelice de inspectorul de culte, Endre Szócs, și de cele discutate în legătură cu catehizarea, și, cu indignare, ar fi susținut că el nu își va da consimțământul ca orele de catehizare să fie ținute doar duminica. Episcopul considera intervenția Ministerului Cultelor ca „un act neplăcut” și declara că va protesta la cel mai înalt nivel. După părerea protopopului Dezső László, preoțimea fusese deja informată despre intenția de limitare a orelor de religie. El presupunea că preoții vor face vizite la familiile cu copii și, după muncă de lămurire, părinții vor adopta o poziție publică în acest caz. Conform notei informative, Vásárhelyi i-ar fi vizitat în prealabil și pe conducătorii cultelor protestante și ai Bisericii Romano-Catolice¹¹, pentru a face un protest comun.

Într-o notă informativă din 11 iunie 1951, „Sinai A.” a relatat despre vizita episcopului Bisericii Evanghelice Luterane Sinodo-Prezbiteriene din România, György Argay, la Vásárhelyi, la 8 iunie. În cursul acesteia s-a dezbătut și problema catehizării, însă cei doi au ajuns la concluzia că, fiind o problemă „gingașă”, vor amâna luarea unei decizii până în septembrie. De altfel, Vásárhelyi intenționa să se consulte pe această temă și cu episcopii din Ungaria, după ce ministrul Cultelor, Stanciu Stoian, i-a promis personal că i se va aproba un pașaport pentru această călătorie¹².

În Eparhia Oradea, condusă de episcopul Arday, reglementarea catehizării s-a făcut respectându-se, în mare măsură, ideile Partidului¹³. Astfel, episcopul a dispus în scris ca preoții să-și facă catehizarea duminica, și doar în clădirea bisericii. Cu toate acestea, după cum apare într-o notă informativă din 8 mai 1951 semnată de „Kutasi”, „când preotul din Sântion, Raionul Oradea, la conferința preoților din Protopopiatul Oradea a agitat contra executării și a atras atenția preoților cum se poate ocoli executarea, Arday, care a fost prezent, a râs împreună cu ceilalți preoți și nu a ridicat cuvânt împotriva preotului”¹⁴.

11. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 23.

12. Pe 9 iunie, Argay l-a vizitat iarăși pe Vásárhelyi, dar informatorul nu a aflat detalii despre întâlnire (*ibidem*, f. 25).

13. Vezi János Csongor, „Reglementarea catehizării în eparhiile reformate Cluj și Oradea în anii '50”, în Ilie Popa (ed.), „*Experimentul Pitești – Reeducarea prin tortură*”. *Cultura, tineretul și educația în regimurile dictatoriale comuniste*, ediția a VIII-a, Pitești, 3-5 octombrie 2008, Fundația Culturală Memoria Filiala Argeș, Pitești, 2009, pp. 475-492.

14. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 426.

Pe 16 ianuarie 1952, în sediul Episcopiei Reformate din Cluj, a avut loc conferința celor cinci episcopi protestanți, care, așa cum era și firesc, a trezit imediat interesul Securității. La aceasta au participat, pe lângă episcopul reformat Aladár Arday, însoțit de consilierul eparhial Sándor Búthi, dr. Friedrich Müller, episcopul Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România cu centrul la Sibiu, György Argay, episcopul Bisericii Evanghelice Luterane Sinodo-Prezbiteriene din România cu centrul la Cluj, dr. Elek Kiss, episcopul unitarian din Cluj, precum și gazda întâlnirii, episcopul reformat János Vásárhelyi. Întrunirea, care s-a desfășurat într-o atmosferă pozitivă, s-a ocupat, pe lângă planul de catehizare unic pentru cultele protestante ce urma să fie înaintat Ministerului Cultelor, și cu problema Institutului Teologic Protestant¹⁵, cu sărbătorirea Paștilor după varianta propusă de episcopul Müller, cu problema mișcărilor de personal, a numirilor și transferărilor, dar și cu solicitarea unor ajutoare bănești de la ministerul competent¹⁶.

La mai puțin de două luni, între 5 și 7 martie, cei cinci episcopi protestanți s-au întâlnit din nou, iar Consiliul, convocat de episcopul Vásárhelyi, a încercat să ajungă la un consens în problema catehizării. Rezultatele întâlnirii ar fi urmat să fie cuprinse într-o „moțiune”, care avea să fie înaintată Ministerului Cultelor¹⁷. Dezbaterile de fond a avut loc la 7 martie, însă pentru că nu s-a ajuns la un acord¹⁸, cei cinci au înaintat Ministerului Cultelor o cerere în care solicitau: a) să îi convoace ministerul pe cei cinci episcopi pentru a rezolva în comun problema catehizării; b) să se aprobe ținerea orelor de catehizare sâmbătă după masă într-o oră, iar duminică toată ziua; c) tinerii care doresc să se prezinte la confirmare să fie educați timp de trei ani în morală religioasă, săptămânal

15. Institutul Teologic Protestant de Grad Universitar din Cluj a fost înființată la intervenția statului în 1948, fiind responsabil cu formarea preoților pentru cele patru biserici istorice protestante. Facultatea Reformată, ca succes legal, a funcționat în continuare în clădirea anterioară a Facultății Teologice Reformate. După reorganizare, pe lângă profesorii recent încadrați (Jenő Horváth, József Nagy, János Dobri, Pál Geréb, Dániel Borbáth), a avut loc și îndepărtarea prin pensionare forțată a unor profesori din garda veche (Sándor Tavaszy, Lajos Imre, Lajos Gönczy și Géza Nagy). Vezi Buzogány Dezső, Jánosi Csongor, *A református egyház Romániában a kommunista rendszer első felében. Tanulmányok és dokumentumok (Biserica Reformată din România în prima jumătate a perioadei regimului comunist. Studii și documente)*, L'Harmattan, Budapesta, 2011, pp. 61-63.

16. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 624.

17. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 39.

18. Din raportul întocmit de protopopul Dezső László a reieșit că, în cadrul Eparhiei Reformate Cluj, 37.350 de tineri participau la catehizare. Mai departe, Vásárhelyi a arătat că la ultima ședință a Scaunului Episcopal majoritatea protopopilor au decis să se țină catehizarea duminică. Ulterior, Arday a sprijinit propunerea colegului din Cluj. Episcopul evanghelic din Sibiu, Friedrich Müller, după ce a arătat că din partea eparhiei evanghelice săsești în 1951 au participat peste 27.500 de tineri la catehizare, a refuzat propunerea episcopilor reformați, explicându-și decizia prin observația că tineretul tocmai duminică înainte de masă este preocupat cu ședințele de pionieri și UTM, motiv pentru care nu va participa la catehizare. Mai departe, el a declarat că scopul regimului este să îndepărteze tineretul de biserică și a propus să se solicite Ministerului Cultelor ca și după-amiaza de sâmbătă să fie admisă pentru catehizare. Episcopul unitarian Elek Kiss a opinat că este contra introducerii orelor de catehizare doar duminică – în cadrul Bisericii Unitariene participau 12.500 de tineri la orele de catehizare – și, ca urmare, a propus ca acestea să fie ținute sâmbăta după-masă și duminică toată ziua. În eparhia evanghelică maghiară, condusă de György Argay, 7.500 de tineri participau la catehizare. Argay a subliniat că singura bază de educare morală și religioasă este catehizarea și, după ce a refuzat propunerea episcopilor reformați, s-a alăturat propunerii episcopilor Müller și Kiss (*ibidem*, ff. 44-45).

câte trei ore, cei interesați din clasele a V-a, a VI-a, a VII-a fiind împărțiți în grupe¹⁹. Alte probleme dezbătute la consfătuire au mai fost modalitățile de acordare a titlului de doctor și situația materială a eparhiilor după reforma monetară²⁰.

A doua zi, în 8 martie, episcopul Vásárhelyi urma să plece la București pentru a-i prezenta ministrului Pogăceanu mai detaliat punctul de vedere al episcopilor²¹.

În 10 august 1952, Arday l-a vizitat la Cluj pe Vásárhelyi pentru a dezbate „probleme actuale” bisericești. Rezultatele întâlnirii au fost prezentate detaliat Securității de către informatorul „Kutasi”, la 20 august. Astfel știm că cei doi au ajuns la un acord principial, conform căruia toate problemele ce vor mai apărea în viitor să fie dezbătute împreună și să se procedeze unitar. În cadrul discuției s-a ridicat și problema bethaniștilor²². Episcopul Vásárhelyi era gata să îl primească în eparhia lui pe preotul bethanist Ferenc Visky de la Niuved. În acest context s-a semnalat faptul că și în Eparhia de Cluj erau cinci-șase preoți bethaniști. De altfel, Vásárhelyi i-a destăinuit colegului său că, în urmă cu patru-cinci luni, autoritățile, prin înputernicitul Ministerului Cultelor, au cerut de la conducerea eparhială luarea unor măsuri contra acestor preoți, „dar noi tot am trăgănat rezolvarea problemei, până când a adormit definitiv”, iar „astăzi problema bethanistă, nu este ținut în evidență de nimeni la noi”, ar mai fi spus, în încheiere, episcopul²³. Referitor la această chestiune, cei doi au ajuns la o înțelegere, conform căreia dacă în cazul vreunui preot autoritățile vor ajunge la reclamații, atunci îl va primi eparhia vecină și, în mod reciproc, îi vor schimba pe cei vizați.

Iar în cazul arestărilor ce tocmai avuseseră loc, au decis să aștepte sosirea rapoartelor scrise de la parohiile implicate, și doar atunci să înainteze o petiție Ministerului Cultelor pentru a cere să se intervină în favoarea celor reținuți²⁴, mai ales că Vásárhelyi avea încredere că va putea beneficia de susținere din partea lui Petru Groza. Nu în ultimul

19. *Ibidem*, f. 44.

20. Îngrijorarea episcopilor se datora ordinului lansat de Ministerul Finanțelor, conform căruia banii bisericilor depuși în cont „la Bancă sau CEC” urmau să fie preschimbați după raportul 200 : 1. Vásárhelyi, după ce a expus problema, a menționat că reprezentanții cultelor din Cluj au intervenit deja la minister pentru ca sumele depuse să fie preschimbate după raportul 20 : 1. Au hotărât ca fiecare episcop în parte să intervină pentru ca preschimbarea să se facă în favoarea bisericii (*ibidem*).

21. *Ibidem*, ff. 45-46.

22. În Ungaria, *Uniunea Bethania* a fost înființată în 1903, cu sediul în Budapesta, ca parte a unei mișcări religioase mondiale inițiate în SUA, Christian Endeavour Society (*Societatea strădaniei creștine*). Denumirea s-a schimbat de la țară la țară, iar pe teritoriul maghiar expresia *Christo et Ecclesia* s-a transformat în *Pentru Cristos și Biserică*. Ca reacție la evenimentele majore din Primul Război Mondial, la 20 august 1918 a fost înființată *Federația transilvăneană a lucrătorilor pe tărâmul Evangheliei*, care a devenit treptat organul central al federațiilor CE în România. Relația bethaniștilor cu conducerea Bisericii Reformate a fost marcată de la bun început de tensiune, deoarece au avut manifestări critice în cadrul Bisericii. Cei vizați au reacționat cu o aversiune mai mică sau mai mare față de ei. Activitatea pietistă – pentru reînnoirea vieții spirituale a unor preoți și laici în cadrul Bisericii Reformate –, odată cu interzicerea organizațiilor civile în 1948, și-a pierdut cadrul organizatoric, dar a continuat să existe ca mișcare, intrând astfel în atenția Securității, la începutul anilor '50 și mai cu seamă după 1956. Vezi Jánosi Csongor, „Procesul membrilor mișcării de reînnoire spirituală «Bethania»”, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coord.), *Forme de reprimare în regimurile comuniste*, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 318-339.

23. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 395.

24. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 159.

rând e de menționat că cei doi s-au înțeles ca pe viitor, înainte de a rezolva problemele mai serioase, să se întâlnească ori la Cluj, ori la Oradea²⁵.

Episcopul clujean – însoțit de Endre Szócs, din Brașov, și de „superintendentul Argay Gheorghe din Cluj” – s-a deplasat, în cele din urmă, la 3 septembrie 1952 la București, unde a încercat să obțină intervenții favorabile din partea ministrului Cultelor, în problema catehizării, dar și în cazul preoților arestați și al celor declarați chiaburi²⁶.

Câteva săptămâni mai târziu, la 22 septembrie, episcopul Arday s-a dus la Cluj, iar despre discuțiile purtate cu episcopul Vásárhelyi aflăm prin intermediul aceluiași informator, „Kutasi”. Astfel, cea mai importantă problemă discutată a fost cea a completării posturilor vacante în urma arestării preoților. Cei doi episcopi au decis ca acestea să rămână neocupate, luarea de măsuri concrete urmând a se face în funcție de o eventuală somație din partea Ministerului Cultelor. O altă problemă care aștepta o soluționare grabnică era plata salariilor celor arestați. În acest sens s-a hotărât ca ele să fie plătite pe mai departe pentru membrii familiilor, care urmau a beneficia și de alte ajutoare, în măsura posibilităților financiare²⁷. Spre exemplu, în Eparhia Reformată Oradea, susținerea familiilor celor arestați a fost asigurată de preotul reformat din Timișoara, István Debreczeni, prin comitetul pentru ajutorarea preoților pensionari și a văduvelor de preoți²⁸.

Complexitatea și dificultățile perioadei reies și dintr-o conversație desfășurată la 23 octombrie 1952 între Vásárhelyi, consilierul eparhial Ferenc Dóczy și preotul Sándor Csorja. Episcopul a declarat că limitarea catehizării este o măsură impusă de regim, pe care conducerea Bisericii Reformate nu a putut-o evita, deoarece orice rezistență din partea bisericii putea duce la reduceri de personal în conducerea Eparhiei Reformate Cluj. El a mai adăugat că situația nu permite puncte de vedere divergente și că este mai bine ca fiecare preot reformat să colaboreze cu autoritățile locale decât să își periclitizeze viața. Episcopul s-a confesat că, la rândul său, nu mai poate suporta toate cerințele autorităților și că face eforturi pentru a le îndeplini, fără a fi deloc convins de regim. Dar, a mai spus, fiecare om trebuie să aibă o tactică în muncă, iar el, care este un om bătrân, în loc să trăiască o viață liniștită, așa cum ar trebui, trăiește cele mai grele timpuri ale vieții sale²⁹.

25. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, ff. 395-396.

26. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 201.

27. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, ff. 218-220.

28. Înființarea și organizarea Comitetului de ajutorare se leagă de numele preotului István Debreczeni. Președintele Colegiului Eparhial a adunat banii de la preoți. Preoții bugetari au plătit o taxă de membru între 25 și 50 de lei, iar parohiile au contribuit și ele la susținerea fondului. Conducerea Comitetului a fost asigurată de István Debreczeni, președinte; de preotul din Tinca, József Czafalvy, secretar; și de preotul din Santăul Mic, Ernő Kádár, casier. Comitetul împărțea banii preoților nevoiași și văduvelor. O dată pe an, în fața Adunării Generale, era citită o dare de seamă despre venituri și cheltuieli. Protopopii au fost rugați de Comitet să întocmească un tabel nominal cu preoții pensionari și văduvele din protopopiatul lor, cu situația materială a fiecăruia, criteriul major pentru primirea ajutorului fiind situația materială. În același timp, Comitetul s-a simțit obligat să ajute și familiile preoților arestați. Începând cu 1953, soția preotului József Várady din Cărășeu, precum și soția preotului Kálmán Puskás din Șomcuta Mare au beneficiat de un ajutor lunar de 50 lei. Soția preotului Viktor Jakab din Beiuș a primit o singură dată 300 lei, iar după eliberarea soțului din închisoare nu a mai beneficiat de ajutor. În 1952, Comitetul a distribuit 29.624 lei, în 1953, 36.938 lei, iar în 1954, 33.364 lei. Detaliile despre Comitet furnizate de informatorul „Kutasi”, lt.-maj. Sándor Grosz, la 9 februarie 1955 au generat imediat un schimb de documente între Direcția Regională de Securitate Oradea și București (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, ff. 232-233, 690-692).

29. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 200.

În noiembrie 1952 a avut loc la București o conferință interconfesională la care au participat și episcopii reformați. Întors acasă, în 27 noiembrie 1952, episcopul Arday l-a chemat pe consilierul eparhial Búthi, pentru a-i împărtăși din experiențele dobândite pe parcursul evenimentului. Sub influența discuțiilor purtate cu colegii episcopi, precum și cu patriarhul Justinian, Arday era dispus să își modifice, în mai multe puncte, poziția față de regim³⁰. El și-a manifestat, totodată, intenția de a ignora poziția împuternicitului de culte Péter Laza în numiri și transferări de preoți, considerând că acesta s-a amestecat în aceste probleme fără a avea atribuțiuni și competențe în domeniu. Soluția pe care o vedea episcopul în rezolvarea acestor cazuri urma să fie în concordanță cu interesele bisericii. „Dacă Péter Laza nu va înțelege aceasta, poate să aibă neplăceri, ba chiar să ajungă la canalul Dunăre – Marea Neagră”, afirma episcopul Arday pe un ton amenințător³¹. Despre modul cum ar trebui să gestioneze situația preoților deținuți ce urmau a fi eliberați, episcopul orădean a primit sfaturi personal chiar de la Justinian. Conform patriarhului, parohia sau funcția deținută în cadrul eparhiei – chiar și funcția de protopop – reveneau, în continuare, titularului reîntors în serviciu³².

Așadar, schimbarea de poziție a episcopului a fost determinată de întâlnirile și discuțiile avute la București, iar faptul că înțelegea situația generală la nivelul țării reiese și din următoarele afirmații: „Văd că fără relații bune nu poți conduce biserica. Noi până în prezent am fost prea izolați de ceilalți episcopi. Noi am mers puțin prea înainte. Acum voi scrie o scrisoare la Patriarh, din care va putea citi, că nici noi nu ne vindem așa de ieftin. Voi adânci prietenia cu patriarhul și prin el voi căuta să fac cunoștință și cu alții, care pot fi folositori pentru noi”³³.

Dar numeroasele probleme impuneau discuții și soluții, fapt pentru care János Vásárhelyi i-a convocat pe episcopii protestanți la Cluj în 17 decembrie 1952. S-a discutat situația postului de director de studii la Institutul Teologic Protestant, prin intermediul căruia statul intenționa supravegherea cadrelor didactice, dar legalizarea nu s-a concretizat, deoarece postul ce urma a se înființa la dorința ministrului Cultelor nu era în concordanță cu Statutul bisericesc. În plus, cum Biserica Ortodoxă se confrunța cu o situație similară,

30. În schimbarea atitudinii lui Arday, foarte mult a contat cuvântarea de încheiere a patriarhului: „Nu admiteți ca vreun președinte la Sfatul Popular sau un secretar al organizației de bază să vorbească necuviincios cu voi. Să aduceți la cunoștința lor că sunteți preoți, sau protopopi, și trebuie să vă dea toată stima, pentru că foarte mulți provocatori dintre aceștia sunt deja la locul cuvenit lor, la canalul Dunăre – Marea Neagră”. „Kutasi” a reprodus și cuvintele episcopului Vásárhelyi rostite în legătură cu împuternicirii Ministerului Cultelor: „Aș dori să văd eu ca un împuternicit să încerce să se amestece în treburile noastre. Ca să facă nouă propuneri la vreun post. Noi alegem. Dacă ministerul nu aprobă de zece ori, noi de zece ori îi trimitem sus iarăși. Eu am timp să aștept” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 382).

31. Arday intenționa să discute această problemă și cu episcopul ortodox român, Valerian Zaharia, pentru ca și el să-și schimbe atitudinea și să nu lase ca împuternicirii să se amestece prea mult în treburile bisericești (*ibidem*, f. 383).

32. *Ibidem*, f. 380. Episcopul Arday a considerat valabil răspunsul patriarhului și mai târziu. În 27 iunie 1954, Sándor Búthi i-a comunicat episcopului că preotul din Satu Mare, Bertalan Kiss, și cel din Cărașeu, József Várady, arestați în 1952, s-au întors acasă. La întrebarea consilierului eparhial, Arday a confirmat dreptul lor de reîntoarcere la parohiile ocupate înainte de arestare: „Noi avem datoria să apărăm drepturile acestor preoți. Trebuie să facem tot posibilul în interesul lor. Dacă Ministerul Cultelor nu aprobă, atunci vom încerca o altă rezolvare” (*ibidem*, f. 301).

33. *Ibidem*, f. 382.

episcopii au decis să recurgă la tactica temporizării, urmând ca soluția adoptată de ortodocși să devină „o directivă” de urmat³⁴. Pe lângă această problemă – conform dorinței Ministerului Cultelor – s-a hotărât „redenumirea” unei materii ce se preda la Institutul Teologic Protestant³⁵, dar s-a discutat și situația preoților arestați³⁶. În această ultimă problemă s-a decis că vor trebui să se adreseze din nou patriarhului, care, la conferința interconfesională din luna anterioară, le promisese că va interveni pentru cei reținuți³⁷.

Totodată s-a mai stabilit ca în viitor să se adreseze statului în mod unitar, iar anumite dorințe ale Ministerului Cultelor să fie îndeplinite dacă vor fi în concordanță cu interesele bisericii³⁸. În acest context sunt interesante cuvintele lui Arday adresate consilierului Búthi, în urma consfățuirii din Cluj :

Trebuie să ne îngrijim bine în conducerea bisericii noastre. Să nu pierdem simpatia preoților, ca într-o eventuală schimbare să fie cine apără pe noi și să justifice atitudinea noastră, că în situația în care am fost noi, nu s-a putut face altfel, căci astfel a cerut interesul bisericii. Deci astfel să procedăm ca nimeni să nu observe vreo schimbare în atitudinea noastră, dar să urmăm și noi pilda celorlalți episcopi³⁹.

Dar, ca și până atunci, interesul Securității de a monitoriza activitatea ierarhilor a fost în continuare mare și, pe baza informațiilor furnizate de „Kutasi”, s-a constatat că episcopii protestanți erau conduși și îndrumați de către episcopul reformat János Vásárhelyi⁴⁰.

34. *Ibidem*, f. 377.

35. Acest caz a rămas neclar pentru noi. Nici din nota informativă din 18 decembrie 1952 a lui „Kutasi”, nici din raportul cu nr. 343/21056 din 30 decembrie 1952 al Direcției Regionale de Securitate Oradea trimis Ministerului Securității Statului, nu a reieșit care a fost disciplina teologică supusă redenumirii, și de ce a fost scris în raport că predarea sub alt titlu a aceleiași materii ar echivala cu derutarea Ministerului Cultelor (*ibidem*, ff. 377, 723).

36. În urma Ordinului nr. 490 din 15 august 1952, a doua zi s-a trecut la reținerea preoților despre care se știa că au deținut anterior funcții de conducere în diferitele „partide fasciste maghiare”. În Eparhiile Reformate Cluj și Oradea, cei arestați au fost enumerați, cu lipsuri, la 2 iunie 1953, de către lt. Bartha(?) din Cluj, care a semnalat: 13 (Gábor Adorján, Gusztáv Antal, Sándor Bisztray, Márton Bokor, Benjámín Czell, János Dobri, Ferenc Fülöp, Pál Kovács, Endre Köblös, Dezső László, Sándor Mágner, Ádám Rozsondai, Elek Tőkés), respectiv 8 preoți (Bertalan Bagoly, János Bíró, Jenő Boros, Viktor Jakab, Bertalan Kiss, József Papp, Lajos Szabó, precum și Mihály Bödi, care deși a fost reținut în august 1949, a fost trecut pe listă) (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, ff. 204-205). Lista nominală a celor din Eparhia de Oradea poate fi completată cu Béla Vadai, protopop de Bihor, precum și cu deja amintiții József Várady, preot din Cărășeu, și Kálmán Puskás, preot din Șomcuta Mare. Aceste nume au apărut pe parcursul cercetărilor sub formă de referiri, iar listele, în mod evident, nu sunt definitive.

37. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 378.

38. Colegii episcopului Arday au observat, cu părere de rău, că Eparhia Reformată de Oradea a fost izolată cu succes și din această cauză sunt nevoiți ca în anumite probleme să se plieze după directivele trasate de autorități. Arday a fost atenționat să aibă grijă și să nu facă prea mari concesii în detrimentul bisericii (*ibidem*, f. 377).

39. *Ibidem*, f. 379. Ulterior, la 8 aprilie 1953, într-o conversație purtată cu „Kutasi” despre evenimentele internaționale, Arday a afirmat: „Cu cea mai mare atenție trebuie să conducem eparhia și să nu facem nimic ce nu se pretinde și, dacă vor pretinde ceva, să amânăm executarea până când se poate. Să nu scriem și să nu declarăm nimic împotriva SUA și Marii Britanii, tot așa să nu spunem sau să scriem ceva lăudabil despre Uniunea Sovietică” (*ibidem*, f. 572).

40. *Ibidem*, f. 724. În același timp însă, a fost indiscutabil respectul episcopilor față de Friedrich Müller și nu a existat nicio îndoială față de autoritatea acestuia, care a fost mereu excelent

Destinderea provocată de decesul lui Stalin a fost perceptibilă și în Biserică. Astfel, în 15 aprilie 1953 Arday l-a vizitat din nou pe omologul său din Cluj și au stabilit noi acorduri principiale, cum ar fi acela că, dacă împuterniciții Cultelor li se vor adresa cu probleme mai serioase, să spună că „mai întâi vorbim cu Ministerul Cultelor”. S-au mai înțeles, de asemenea, că nu vor completa posturile preoților reținuți, ca eparhiile să fie conduse conform Statutului bisericesc, iar în activitatea zilnică să nu se lase influențați de împuterniciți. Și, nu în ultimul rând, au planificat o călătorie la București, în 25 aprilie, pentru a-l cunoaște pe noul ministru al Cultelor⁴¹. În timpul șederii la București urmau să se cazeze la patriarhul Justinian, cu care, de altfel, intenționau să se consulte și „în problemele mai serioase”⁴².

Despre rezultatele vizitei episcopale la București din 28 aprilie, aflăm dintr-o notă informativă întocmită de „Kutasi” la 30 aprilie 1953. Astfel, se pare că cele sesizate de cei doi în capitală le-au întărit convingerea cu privire la tactica ce trebuia adoptată în gestionarea problemelor bisericii, și care a și rămas constantă până la sfârșitul episcopiei lor. Astfel, Vásárhelyi și Arday urmau să nu se opună cerințelor Ministerului Cultelor care nu atingeau interesele principale ale bisericii, urmând ca problemele personale, care erau și cele mai delicate, să fie rezolvate numai pe baza Statutului. Vizita le-a accentuat și dorința de a coopera și au mai decis ca atunci când va fi necesar să meargă împreună la ministru, pentru ca intervenția lor să aibă o greutate mai mare. Iar dacă împuterniciții vor cere ceva ce nu vor dori să accepte, vor transmite cazul Ministerului Cultelor cu rugămintea să li se dea un răspuns în scris. Luând în calcul posibilitatea ca și ministrul să susțină o eventuală solicitare impopulară a împuterniciților, episcopii au stabilit că nu se vor grăbi să îi dea curs, prevalându-se de ideea că problema ar putea fi rezolvată numai în cadrul Statutului: „Noi nu putem accepta atitudinea episcopilor reformați din Ungaria care și-au dat afară din serviciu o mulțime de preoți. Nu știm ce vor răspunde, dacă vor fi trași la răspundere!”. De altfel, „Kutasi” a consemnat că cei doi au luat în calcul și posibilitatea schimbării conjuncturii politice, dar și părerea lor că n-au făcut nimic pentru care ulterior să poată fi trași la răspundere⁴³.

---

informat despre evenimentele interne și externe, iar în problemele mai grele, întotdeauna el era trimis la minister. A întreținut legături mai strânse și cu patriarhul Justinian, și au fost cazuri când au intervenit împreună cu succes la forurile competente (*ibidem*, f. 378).

41. Petre Constantinescu-Iași, în perioada 28 ianuarie 1953 – 4 octombrie 1955, a activat ca ministru de Culte mai întâi în guvernul Gheorghiu-Dej II, iar în perioada 4 octombrie 1955 – 19 martie 1957 în cadrul guvernului Chivu Stoica I și a continuat linia imprimată de predecesorii săi: Constantin Burducea (6 martie 1945 – 30 noiembrie 1946, guvernul Groza I), Radu Roșculeț (1 decembrie 1946 – 5 noiembrie 1947), Stanciu Stoian (5 noiembrie 1947 – 29 decembrie, guvernul Groza II; 30 decembrie 1947 – 14 aprilie 1948, guvernul Groza III; 15 aprilie 1948 – 23 aprilie 1951, guvernul Groza IV) și Vasile Pogăceanu (23 aprilie 1951 – 2 iunie 1952, guvernul Groza IV, 2 iunie 1952 – 28 iunie 1953, guvernul Gheorghiu-Dej I). Înființarea Departamentului Cultelor, subordonat Consiliului de Miniștri, se leagă de formarea guvernului Chivu Stoica II, din 20 martie 1957, dar organul condus de Dumitru Dogaru, atât înainte de reorganizare, cât și în timpul guvernelor conduse de Gheorghe Maurer, a păstrat în relația cu bisericele atitudinea dictată de partid.
42. Informatorul „Kutasi” a fost inclus în delegația ce urma să se deplaseze la București, el urmând să fie translator în discuțiile purtate la ministru și cu patriarhul Justinian (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, ff. 571-572).
43. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, f. 206.

Episcopii au profitat de vizita în capitală și pentru o audiență, în 29 aprilie 1953, la președintele Marii Adunări Naționale, Dr. Petru Groza. Ascultând de sfatul episcopului Müller și al patriarhului Justinian, ei i-au înaintat acestuia un memoriu despre preoții arestați, cu speranța că vor obține sprijin. În urma audienței de două ore, episcopii au fost foarte mulțumiți, iar Vásárhelyi chiar a afirmat cu bucurie că a meritat efortul, cerând în același timp de la consilieri discreție⁴⁴.

Intervenții episcopale în problemele personale ale deservenților

Pe lângă intervențiile ce au urmat înțelegerilor comune, trebuie să amintim și de acțiunile individuale ale celor doi episcopi. Astfel, atât Vásárhelyi, cât și Arday au încercat să-i ajute pe colaboratorii mai apropiați, iar în unele cazuri și pe preoții care slujeau la parohiile mai îndepărtate. În cazul lui János Vásárhelyi, intervențiile lui au ferit elita eparhială clujeană de tendința regimului de a o infiltra. Nu la fel s-a întâmplat însă în Eparhia Oradea, unde, în pofida eforturilor depuse, episcopul Arday nu a reușit să prevină decapitarea elitei ecleziastice locale și ocuparea funcțiilor de conducere eparhială și a diferitelor foruri ecleziastice de către persoane „loiale” regimului⁴⁵.

Pentru a detalia eforturile celor doi, amintim că în Eparhia Cluj primele intervenții de succes ale episcopului Vásárhelyi au legătură cu cazul „calendarului” lui István Tőkés⁴⁶. În afară de acest caz de discreditare bine-cunoscut, doar din diverse observații sporadice am mai putut afla de eforturile depuse de episcop în sprijinul colegilor mai apropiați. Astfel, conform unei note informative din 13 martie 1951 date Securității de informatorul „Sinai A. ”, Vásárhelyi, bolnav la pat (suferea de prostată), i-a declarat profesorului István Juhász că oamenii lui de încredere ar trebui să rămână liniștiți, deoarece el îi va apăra pe toți de atacurile venite din afara bisericii și, în caz că va avea dificultăți, va apela chiar

44. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 364.

45. Pentru a analiza schimbările de personal în cadrul elitei ecleziastice orădene de la începutul anilor '50, se impune o cercetare mai amplă. În prezentul studiu ne-am limitat doar la a dezvălui datele ce au apărut în cadrul acestui demers.

46. Eparhia de Cluj a tipărit un calendar pentru anul 1950, care a apărut la începutul lunii februarie a aceluiași an. Ulterior s-a constatat că la pagina 49 era o imagine care reprezenta „Crucea cu săgeți”, iar la paginile 124, 128 și 137 se aflau imagini cu „svastica hitleristă”. Înainte de apariție, calendarul a fost prezentat la Biroul de Cenzură de pe lângă Sfatul Popular, dar imaginile erau numai clișee, „din care nu s-a putut distinge bine ce reprezintă”. Au fost tipărite și distribuite 26.000 de exemplare, iar ulterior alte 11.000 au fost blocate în tipografie. După cercetări, Direcția Generală a Securității Poporului, prin Ordinul nr. 133/127.397 din 17 martie 1950, a dispus să se treacă la cercetări directe asupra lui István Tőkés și Endre Kakasi de către Direcția Regională de Securitate Cluj. După arestarea lor, Vásárhelyi a intervenit insistent la Ministerul Cultelor pentru eliberarea lui Tőkés, vinovat – după părerea episcopului – numai de neglijență. Ministrul Stanciu Stoian, fiind de acord cu episcopul, a intervenit mai întâi la ministrul Vasile Luca, iar în 8 aprilie s-a adresat DGSP, menționând că tovarășul ministru Luca este de acord cu eliberarea lui Tőkés și rugând ca eliberarea să se facă în cursul zilei respective. DGSP, prin Ordinul nr. 523/235.695, a dispus punerea în libertate imediată a lui Tőkés, urmând să se continue cercetările cu el în stare de libertate, iar Kakasi să rămână în arest până la lămurirea cazului. DRS Cluj a confirmat punerea în libertate a lui Tőkés în 8 aprilie 1950, cu Raportul nr. 5/18.236/1950 (ACNSAS, fond Rețea, dosar 158848, ff. 41-44).

la Gheorghiu-Dej, cu care are relații personale. „El ca capul Bisericii Reformate nu admite ca oamenii lui să fie persecutați sau molestați de oamenii regimului. [...] legăturile lui sunt garanții pentru oamenii lui.”⁴⁷

În februarie 1952, în urma unor observații critice la adresa reformei monetare, s-a trecut la arestarea preotului Dezső Molnár, a consilierului eparhial Ferenc Daróczi și a profesorului Albert Maksay⁴⁸. De altfel, în acest context, la consfătuirea episcopală din 5-7 martie 1952, Vásárhelyi a afirmat că el „nu va lăsa nerezolvată” problema arestării lui Ferenc Daróczi și că va interveni personal pentru eliberarea acestuia⁴⁹.

Pe lângă protejarea colaboratorilor mai apropiați, este foarte important efortul depus de episcopul clujean pentru ținerea la distanță de funcțiile de conducere eparhială a preoților cunoscuți ca fiind loiali regimului, cum a fost și cazul lui Endre Szócs, pe care episcopul l-a împiedicat să își constituie un grup ce ar fi putut pune în practică directivele Partidului în Eparhia Reformată Cluj⁵⁰.

Atitudinea lui Vásárhelyi de apărător al intereselor preoților reiese și din nota informativă întocmită la 11 mai 1955 de „Incze Walter”. Din aceasta reies și o serie de detalii privind operația la care a fost supus episcopul în 1954 la Târgu Mureș, despre care informatorul a fost înștiințat de doctorul István László, aflat în vizită la Cluj. Pe parcursul șederii la Târgu Mureș, doctorul a purtat o serie de discuții cu episcopul, care au stârnit și interesul Partidului⁵¹. Astfel, din nota informativă aflăm că episcopul a spus, referindu-se la el însuși, că :

Azi este privit ca trădător, ca singurul episcop care fără condițiuni merge cu regimul. Da – a spus Vásárhelyi Ioan –, eu trebuia să aleg între nimicirea completă a bisericii și a preoților mei. Regimul ar fi găsit metodele cu care sufletește și apoi fizicește rând pe rând să extermine, să nimicească și familiile preoților reformați, care fiecare au 4-5 copii.

47. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 2, f. 43.

48. *Ibidem*, vol. 1, f. 181.

49. Până la urmă n-a fost nevoie de intervenția episcopală. După consfătuire, încă în cursul zilei de 5 martie 1952, s-a răspândit știrea că Daróczi a fost repus în libertate și episcopii s-au liniștit. S-a auzit și constatarea că biserica a rămas în continuare o putere, iar cei care stau în jurul acesteia vor fi apărați și pe mai departe de lovituri dinafară, dacă slujesc interesele ei (*ibidem*, f. 43).

50. În 7 ianuarie 1953, în fața consilierului eparhial István Tőkés și a profesorului de teologie Károly Rapp, episcopul a declarat că trebuie să acorde foarte mare atenție conducerii cultului în problema alegerilor în Consiliul Dirigent, ca nu cumva „să intre elemente trădătoare ale intereselor bisericii”. Experiențele anterioare le-au arătat „că regimul a căutat și va căuta să introducă elementele lor pentru subminarea intereselor bisericii, dând exemplu pe preotul Szócs Andrei, pe care regimul comunist vrea să-l introducă la Episcopie, [...] cu scopul de a putea pe urmă trăda toate ce se întâmplă în viața internă a Bisericii Reformate”. „Astfel de aventuri-eri sunt cunoscuți mai mulți în societatea de azi” – a continuat episcopul – și „dacă nu vom avea grijă pentru a îndepărta asemenea elemente din conducerea bisericii în cel mai scurt timp vom ajunge în închisorile comuniștilor” (*ibidem*, f. 208).

51. Lângă episcopul operat s-a aflat medicul de serviciu István László. Inițial, Vásárhelyi a fost pus într-un salon cu șase paturi, dar dr. Mátyás Mátyás aflând de situație a ordonat să fie mutat într-o cameră separată. Vestea intervenției medicale s-a răspândit imediat și, după două zile, a sosit prim-ministrul Petru Groza, interesându-se de starea episcopului, ocazie cu care le-a spus medicilor prezenți că „în persoana lui Vásárhelyi Ioan să priviți persoana mea”. Din acel moment s-a schimbat atmosfera și chiar reprezentanții partidului se interesau de sănătatea episcopului (*ibidem*, f. 112).

Mult mai ușor a fost în privința aceasta situația lui Márton Áron, care nu are familie, la fel de ușor a fost preoților catolici încât nici ei nu au familie și mai ușor e să stai în închisoare dacă ști[i] că nimeni nu plânge după tine. Azi încă nu știm dacă eu sau Márton Áron am făcut bine, poate că eu voi rămâne ca trădătorul maghiarilor din Ardeal, dar am să mor cu conștiința împăcată că am fost călăuzit de ideea nobilă să măntuiesc biserica reformată și clerul reformat de nimicirea sigură din partea regimului⁵².

În ceea ce privește situația din Eparhia Oradea, eforturile hotărâte ale episcopului Aladár Arday în sprijinul colaboratorilor pot fi documentate în aceeași manieră. După deschiderea dosarului de urmărire informativă al lui Arday, la 11 mai 1951, primul plan de acțiune al organelor de Securitate a prevăzut urmărirea prim-notarului eparhial István Debreczeni, protopop de Timișoara, „cunoscut iredentist șovinist periculos ordinii statului”, precum și a lui Ferenc Visky, preot de Niuved, „un vechi protejat” al episcopului, asupra căruia Securitatea se întreba „dacă aceasta nu cumva este agent de legătură” al lui Arday cu străinătatea⁵³.

Într-o notă informativă dată de „Kutasi” la 25 octombrie 1951, acesta relatează despre alegerile funcționarilor eparhiali, dar și despre luarea de poziție hotărâtă – dar fără rost – a episcopului, care a subliniat devotamentul și meritele din trecut ale consilierului juridic Dr. István Soós, ale prim-curatorului eparhial dr. Ernő Balogh și ale prim-notarului István Debreczeni, nefiind de acord cu înlocuirea acestora „cu alte elemente devotate”⁵⁴.

Atașamentul episcopului și încercarea de a-i menține în funcții pe István Soós⁵⁵, Ernő Balogh⁵⁶ și István Debreczeni sunt evidente⁵⁷, însă, în cele din urmă, el nu a reușit să

52. Vásárhelyi a semnalat și tratativele desfășurate în cursul anului 1954 pentru eliberarea episcopului Márton Áron: „Când în frunte cu Dr. Groza m-am dus la Gheorghiu-Dej, el a spus, nu pot să primesc cererea voastră deoarece nu sunt sigur dacă Márton Áron va primi grațierea noastră și atunci în acest caz noi rămânem într-o situație grea” (*ibidem*).

53. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, ff. 11-14.

54. Profitând de ocazie, „Kutasi” a făcut cunoscută și părerea episcopului despre socialism. Astfel, Arday a afirmat că: „Știe că socialismul este sistemul social de viitor, însă nu ar trebui construit cu metode atât de brutale. Nu prin revoluție și luptă de clasă ar trebui realizat, ci prin reforme sănătoase. Datorită anticreștinismului pronunțat nu poate să-l accepte”. Informatorul a mai transmis că credincioșii nu erau îndemnați să „lupte pentru pace” și pentru „construirea socialismului”, dar și faptul că preoților li s-a comunicat să evite problemele politice în predicile lor (*ibidem*, f. 235).

55. Arday a văzut în plecarea fostului primar al orașului Oradea o mare pierdere. Când Ministerul Cultelor și-a exprimat dorința ca Soós să fie schimbat, episcopul a încercat să îl apere și pentru asta chiar l-a vizitat personal pe ministrul adjunct. Cum intervențiile au rămas fără rezultat, episcopul a încercat să condiționeze îndepărtarea bunului său prieten de primirea unui alt post. Dorința i-a fost acceptată „și de atunci cu acest motiv, că încă nu a primit post, tot a prelungit funcționarea lui Soós la Episcopie”. „Kutasi” a prezentat detaliat Securității încercările eșuate ale episcopului și ale lui Soós din septembrie-decembrie 1951, când rând pe rând s-a încercat ca cel din urmă să fie primit în Colegiul Avocaților din Oradea sau să fie numit notar public în localitate (*ibidem*, ff. 41-42).

56. După schimbarea prim-curatorului eparhial dr. Ernő Balogh, în 16 octombrie 1951 episcopul a plecat la Arad, unde s-a întâlnit cu cel vizat, l-a asigurat că îi recunoaște meritele față de biserică și că schimbarea nu a fost dorită de el (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 426).

57. Schimbarea elitei ecleziastice din Eparhia de Oradea – ceea ce nu s-a realizat în Eparhia de Cluj – nu s-a desfășurat deloc fără obstacole. După ce intervenția episcopului la București s-a dovedit a fi fără succes, acesta a acceptat pe moment decizia, dar după câteva zile s-a

împiedice înlăturarea oamenilor săi de încredere, fiind nevoit să se supună ordinului ministerial, dar și unei cereri în acest sens din partea ministrului adjunct Lajos Takács.

Pe lângă acest eșec însă, episcopul a reușit să zădărnicească încercarea de îndepărtare a consilierului eparhial Károly Molnár, care, de asemenea, a fost solicitată de Ministerul Cultelor. „A trimis și tabelul cu premii, pe care acest preot (Károly Molnár – *n.n.*) a figurat cu cel mai mare premiu dintre toți funcționarii ai Episcopiei”⁵⁸ – a scris, într-o notă informativă, „Kutasi”.

În paralel cu îndepărtarea funcționarilor eparhiali cu cea mai mare autoritate, au apărut și o serie de dispoziții care au vizat lichidarea mișcării bethaniste, dar în acest caz episcopul a evitat luarea unor măsuri concrete⁵⁹.

Încercările episcopului Arday de a-și apăra oamenii de presiunile regimului au fost îngreunate, în mod evident, și de faptul că acesta vorbea doar limba maghiară. Pentru a rezolva problemele ce puteau apărea din cauza barierelor de comunicare, în anul 1950 conducătorii Uniunii Populare Maghiare au considerat necesară intercalarea unui responsabil de cadre între episcop și împuterniciții guvernamentali. Acesta a fost Sándor Búthi, despre care, într-un memoriu adresat ministrului de Culte Petre Constantinescu-Iași, la 28 mai 1956, episcopul Arday scria că „de la început a arogat la sine înțelegerile și tratativele confidentiale în probleme personale, iar aceasta a avut drept consecință că cu mine, care trebuia să asum și să port responsabilitatea atât față de regim cât și față de biserică, în cele mai multe cazuri mi-au comunicat doar rezultatele finale”⁶⁰.

Această situație însă nu l-a împiedicat pe episcop să intervină, în anumite cazuri, în conflictele izbucnite între enoriași și preot sau să modereze la nivel ministerial neînțelegerile, salvând situațiile problematice prin schimbarea deserventului⁶¹. Mai mult, Arday a luat poziție și în sprijinul preoților care s-au aflat în domiciliu obligatoriu sau al acelor care și-au ispășit pedeapsa și odată reveniți acasă au constatat că, între timp, comunitatea se înstrăinase de ei și a decis în favoarea suplinitorului⁶². A ridicat, de asemenea, problema

răzgândit, spunând că „mă mustră conștiința și nu pot să iau răspunderea pentru un astfel de act”, adăugând că „acești oameni în trecut au făcut foarte mult pentru interesele Bisericii Reformate și dacă fac un astfel de lucru pierd popularitatea în fața credincioșilor mei” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, f. 50).

58. *Ibidem*, f. 41.

59. După informațiile lui „Kutasi”, episcopul i-a încurajat mutual pe bethaniști în activitatea lor, socotindu-i printre cei mai buni preoți ai săi. Dintre preoții „reacționari”, informatorul Securității i-a identificat ca prieteni ai episcopului pe Lajos Tarnóczy din Arad, Sándor Szilágyi din Pâncota, Endre Sárközy din Santău, Sándor Paksi din Sântion și Ferenc Visky din Niuved (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 427).

60. *Ibidem*, f. 554.

61. Un exemplu în acest sens este cazul comunității din Baia Mare, unde preotul local, István Kádár, a intrat în conflict cu credincioșii și, în final – și datorită intervenției episcopului Arday –, a plecat la Tormac, lăsând comunitatea băimăreană predecesorului său din Tormac, Béla Tőkés (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, ff. 163-165).

62. Cazul preoților „dislocați” a fost unul deosebit de sensibil. Preoții au fost aleși de credincioșii definitiv, pe viață, neputând fi transferați decât din motive disciplinare. Episcopul, neavând drept de a decide asupra mutării sau transferării preotului ales, în situația dată – luând în calcul și ordinul Ministerului Cultelor, care nu permitea preotului revenit acasă să își ocupe postul din parohie – a putut doar să le propună schimburi de parohie, ceea ce îi era permis, conform art. 15, capitolul II din Statut. Ca soluție, Arday a propus ca cei vizați să-și reocupe temporar parohiile, cu condiția ca în termen de 3 luni sau maximum 6 luni să fie obligați să facă schimb cu un preot din altă comunitate. „În astfel de condiții” – scria episcopul –, „organele ierarhice

clădirilor parohiale din localitățile Berveni, Dumbrava, Șomcuta Mare și Boghiș, ocupate în mod samavolnic de regim, și ținând cont de situația dificilă a preoților, a solicitat retrocedarea lor⁶³.

Clarviziunea lui Arday asupra situației bisericii reiese și din memoriul din 28 mai 1956, în care își manifesta sprijinul pentru alegerea lui István Szebeni la parohia Oradea-Csillagváros, și prezentând detaliat atât interesele, cât și persoanele care au contestat alegerea acestuia, atrăgea atenția și asupra pericolului de discreditare ce stătea în spatele atributului „bethanist”. Totodată, folosindu-se de ocazie, el a încercat – fără succes – admonestarea împuternicitului de culte Péter Laza, precum și a consilierului eparhial Sándor Búthi⁶⁴.

Reglementarea slujbelor duminicale de după-amiază

În 10 iulie 1954, împuternicitul Ministerului Cultelor, Péter Laza, s-a prezentat la episcopul Arday solicitându-i reglementarea serviciilor divine, în așa fel încât după ora 14 să nu se mai țină slujbe. Arday a evitat să îi dea un răspuns afirmativ și i-a explicat împuternicitului că aceasta nu este doar problema Eparhiei de Oradea, ci a tuturor cultelor din țară și că vede rezolvarea acestei „foarte grea” probleme ca și la celelalte culte istorice⁶⁵.

Câteva zile mai târziu, la 15 iulie 1954, după ședința comitetului de redacție al „Almanachului”, ce a avut loc în biroul episcopului, Arday le-a comunicat preoților István Debreczeni din Timișoara și József Czafalvy din Tinca, precum și consilierului Sándor Búthi solicitarea împuternicitului de culte. El a făcut referire, în acest context, și la faptul că Biserica Ortodoxă a dat o circulară încă din 1952 în care a fixat desfășurarea serviciilor divine între orele 7 și 14. Cei prezenți au ajuns la concluzia că, fără o hotărâre din partea Sinodului, nu vor emite nicio circulară în sensul celor solicitate de împuternicit. Apărarea cu succes legată de hotărârea Sinodului în fața Ministerului Cultelor a fost sprijinită și de alte două observații: 1. se putea amâna rezolvarea problemei pe termen

---

bisericești își pot lua angajamentul de a duce la îndeplinire rezolvarea schimbului în termen”. În memoriul din 4 octombrie 1955, episcopul a dat ca exemplu situația preotului Zsigmond Gacsalyi, sancționat cu domiciliu obligatoriu, precum și cazul lui József Várady și al lui Sándor Gönczi, interesați în schimbul comunității din Cărășeu (*ibidem*, ff. 163, 165-166).

63. Preotul reformat din Berveni a trăit în mizerie într-o singură cameră cu o familie grea, în condiții nesănătoase, deși clădirea parohială, care fusese naționalizată, i-ar fi putut asigura o locuință corespunzătoare. În cazul parohiei din Dumbrava, cu toate că clădirea a fost construită împreună cu biserica în 1898, invocând faptul că în timpul reformei agrare în cartea funciară aceste imobile au fost trecute pe numele statului român, Sfatul Popular l-a obligat pe preotul Zoárd Bitay ca în 48 de ore să evacueze clădirea, punându-i la dispoziție o locuință necorespunzătoare, într-o casă de chiabur, de unde mai târziu a fost evacuat din nou. Nici după intervenții repetate problema locuinței preotului nu s-a rezolvat (*ibidem*, ff. 166-167).

64. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, ff. 553-557.

65. Peste două zile, la 12 iulie, la Băile Victoria (Băile Felix), consilierul eparhial Búthi, aflat împreună cu Arday, s-a interesat din nou de reglementarea serviciilor divine. Episcopul auzise și el mai devreme despre intenția de reglementare a statului, dar nu a dat importanță zvonurilor. Fiind în Cluj, el i-a amintit și lui Vászárhelyi de asta, dar nici colegul său nu a crezut că s-ar putea întâmpla așa ceva. Episcopul de Oradea intenționa să plece cât mai curând la Cluj, unde, după o primă consultare cu Vászárhelyi, să propună ca împreună cu episcopii celorlalte culte să încerce retragerea dispoziției (*ibidem*, f. 295).

nelimitat ; 2. dacă se adună Sinodul pentru dezbaterea acestei probleme, atunci și străinătatea va lua cunoștință despre modul cum este exercitată libertatea religioasă în RPR⁶⁶.

La 28 iulie 1954, episcopul Arday s-a prezentat la Cluj, la Vásárhelyi, și i-a comunicat că împuternicitul regional i-a cerut încetarea serviciilor divine în zilele de lucru și duminica după-amiază. La început, cei doi nu au ajuns la un consens în privința măsurilor ce trebuiau luate. Vásárhelyi era de părere ca parohiile să decidă în acest caz, dar după ce Arday i-a arătat că, în Eparhia de Oradea, în unele localități slujbele de după-masă au fost suspendate de Sfaturile Populare și că parohiile se opun cu greu presiunilor exercitate de forurile locale, și-a schimbat poziția. În final s-a ajuns la concluzia că, până când Ministerul Cultelor nu le va face o solicitare în scris – „ceea ce este de neînchipuit, exclus” –, nu vor lua nicio măsură în această privință. Dar dacă totuși va sosi de la minister o astfel de adresă, atunci vor merge împreună la ministru pentru a-i cere să retragă dispoziția. Iar în cazul în care intervenția ar fi un eșec, atunci vor arăta că ei, ca episcopi, n-au dreptul să modifice dispozițiile Statutului, care este aprobat de Prezidiul Marii Adunări Naționale, și vor propune ministrului convocarea Sinodului, care să ia o decizie în acest caz. În mod neobișnuit, pozițiile adoptate de cei doi au fost consemnate într-un proces-verbal⁶⁷, din care, referitor la menținerea serviciilor divine, o afirmație a lui Aladár Arday este elocventă : „În această problemă trebuie să fim hotărâți și nu ne putem renunța de la astfel de drepturi”⁶⁸.

În 9 octombrie 1954, episcopul Arday, consilierul eparhial Búthi și preotul de Timișoara, István Debreczeni, au călătorit împreună cu trenul de la Oradea la Seini, iar în timpul discuțiilor s-a ridicat din nou problema reglementării slujbelor duminicale. Episcopul era de părere că cele consemnate de el și Vásárhelyi în procesul-verbal trebuie susținute până la capăt :

Împuternicirii au spus să ne gândim despre rezolvarea problemei. Noi ne-am înțeles cu Vásárhelyi că ne gândim și așteptăm. Dacă Ministrul Cultelor va da în scris această dorință, atunci vom convoca la o întâlnire toate cultele. Vásárhelyi are de gând să convoace chiar și pe catolici la această consfătuire⁶⁹.

În privința problemei reglementării serviciilor divine de după-amiază – în lipsa altor documente – am putea lua ca element de referință răspunsul cu nr. 942/1955 dat de Oficiul Episcopal al Eparhiei Reformate de Oradea. Oficiului protopopial din Ulciug, reședința de la acel moment a protopopiatului Cehul Silvaniei, care ceruse lămuriri. Conform

66. *Ibidem*, f. 293.

67. Transpunerea pe hârtie a celor discutate a fost ideea episcopului Vásárhelyi, din următoarele motive : a) dacă cineva s-ar fi prezentat la vreunul dintre episcopi, atunci i s-ar fi putut explica că, pe baza înțelegerii, niciunul nu poate face nimic separat în acest caz, ci doar împreună ; b) în cadrul dezbaterilor viitoare pe această temă cu ceilalți episcopi s-ar fi putut referi la acest consimțământ ca la o luare de poziție hotărâtă (*ibidem*, f. 289).

68. *Ibidem*, f. 289v.

69. După părerea lui Arday, și ortodocșii au așteptat cu interes soluționarea problemei, iar episcopii ortodocși din Arad și din Cluj îl consideră pe patriarh un trădător. „Episcopul ortodox de la Arad a declarat că degeaba ar da patriarhul circulară în această cauză, el în episcopia lui nu l-ar executa. Și dacă vor forța, el merge sus la București și va explica că acest ordin nu servește interesele statului. Această dispozițiune nu se poate executa pe ascuns și dăm armă în mâna apusenilor care se vor folosi de ea, fiindcă această dispozițiune atinge grav libertatea religioasă” (*ibidem*, f. 270).

oficiului, în acest caz eparhia nu a luat o hotărâre finală, cu toate că în cadrul ședinței Consiliului Dirigent din 8 decembrie 1954 problema a fost discutată și în fața reprezentantului Ministerului Cultelor, directorul general Ion Rodeanu. Înțelegerea din cadrul ședinței – după fixarea pozițiilor principiale și practice – urmau a se aplica doar după un anumit timp de așteptare și numai dacă și Eparhia Reformată din Cluj, cele două eparhii evanghelice, precum și Biserica Unitariană erau de acord. În „pozițiile practice” se specifica, printre altele, că preoții, atât de la orașe, cât și de la sate, să-și termine slujba duminicală de după-masă cel târziu la ora 15. Cel care avea mai multe congregații doar în cazul comunității de bază era supus dispozițiilor generale, având posibilitatea ca în cadrul filialelor să-și exercite serviciul preotesc și după ora 15. Această prevedere a fost stipulată și în cazul parohilor din orașe, care aveau de îndeplinit misiuni în mai multe părți ale localităților respective. De 12 ori pe an, în fiecare congregație, se permitea ținerea unui program bisericesc – după o consfătuire prealabilă cu sfaturile locale – cu durata de cel mult două ore, după ora 15, după-masa sau seara. Marile sărbători au fost exceptate de la această interdicție, care nu era valabilă nici în cazul bisericii episcopului. Răspunsul cu nr. 942/1955 a transmis, de altfel, și rezultatul ședinței din Cluj din 4 februarie 1955, în cadrul căreia episcopii protestanți au acceptat punctul de vedere al episcopilor reformați în ceea ce privește reglementarea slujbelor duminicale de după-masă⁷⁰.

Dificultăți în menținerea relațiilor internaționale

Imposibilitatea de a participa la conferințele și întrunirile bisericești desfășurate dincolo de granițele țării, refuzul continuu al autorităților de a le elibera episcopilor pașapoarte⁷¹ au dus la o izolare aproape totală a Bisericii Reformate din România în acea perioadă. După moartea lui Stalin însă pot fi sesizate unele mici concesii din partea autorităților și în această privință.

La 3 martie 1954, episcopul Aladár Arday a primit o scrisoare de la omologul său din Budapesta, Albert Bereczky. Acesta din urmă a dorit să primească un răspuns la întrebarea dacă Biserica Reformată din România va participa sau nu la conferința Alianței Mondiale Reformate ce urma să aibă loc în luna iulie a acelui an în SUA. Arday i-a răspuns colegului său la 5 martie, iar scrisoarea este cât se poate de elocventă :

Noi nu avem posibilitate de a merge și nici n-am fost invitați. Ultima oară în anul 1946 am fost invitați la o astfel de conferință, dar te rog să atragi atenția celor competenți asupra acestor probleme, pentru că ar fi de mare folos ca și reprezentanții celor aproape un milion de reformați din România, să ia parte la această conferință mondială⁷².

70. *Ibidem*, f. 791.

71. Referiri la solicitări de a primi pașaport în cazul episcopului János Vásárhelyi am identificat încă din 1951, dar acesta și-a dat seama foarte repede că orice demers este inutil (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 25). În cazul lui Arday, inițiative susținute în această problemă a avut soția sa, Teréz. Pentru că fiul și fiica lor, Aladár și Anna, trăiau la Budapesta, începând cu 1951, soția episcopului a asaltat permanent autoritățile cu cereri (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 5, 725; dosar 236851, f. 38).

72. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, ff. 90, 189.

O scrisoare cu conținut similar a trimis episcopul din Budapesta și colegului său episcopal din Cluj. Într-o scrisoare din 15 martie 1954, Vásárhelyi i-a semnalat lui Arday interesul lui Bereczky și a propus o discuție comună în privința răspunsului pe care să i-l dea. A doua zi, Arday s-a și deplasat la Cluj⁷³, iar în cadrul consfătuirilor, Vásárhelyi i-a adus la cunoștință că nu sunt prea mari speranțe ca el să obțină viza de plecare și din această cauză ar fi ideal ca episcopul orădean să conducă delegația. În ceea ce privește aprobarea regimului, s-ar fi dorit obținerea ei prin evidențierea activității bisericii în cadrul luptei pentru pace. În argumentarea celor doi, guvernul RPR putea altfel să evidențieze rolul bisericii în cadrul acestei mișcări, în mod similar cum se întâmpla în RPU, unde astfel de demersuri erau primite pozitiv, iar reprezentarea bisericii la întrunirile din străinătate era susținută. În cursul discuțiilor, Arday i-a arătat lui Vásárhelyi răspunsul pe care el i-l trimisese lui Bereczky și i-a cerut colegului său clujean să insiste și el pentru o intervenție directă din străinătate în favoarea lor⁷⁴.

Consfătuirea celor doi episcopi s-a dovedit utilă. La 10 aprilie 1954, Arday a fost vizitat de inspectorul general Ion Rodeanu și de împuternicitul regional de culte Péter Laza, iar episcopul profitând de ocazie le-a arătat o scrisoare primită de la secretarul general al Alianței Mondiale Reformate, Marcel Pradervand – redactată poate și în urma intervenției episcopului Bereczky –, prin care el era invitat la două conferințe ce urmau a se desfășura în SUA (întrunirea Alianței Mondiale Reformate de la Princeton, 27 iulie – 5 august, și ședința Consiliului Mondial al Bisericilor, 15-31 august 1954). La întrebarea inspectorului general asupra intenției de a participa sau nu, episcopul Arday i-a răspuns că mai întâi va avea o discuție cu episcopul Vásárhelyi⁷⁵ și după aceasta vor merge cu problema în fața Ministerului Cultelor⁷⁶.

La 27 aprilie 1954, Arday s-a deplasat la Cluj pentru a se sfătui cu colegul său în privința invitației primite de la Pradervand, iar decizia lor a fost comunicată Ministerului Cultelor printr-un memoriu, în care au descris istoricul invitației, și i-au anexat și schimbul de scrisori cu Bereczky. Totodată, ei au atras atenția asupra faptului că nu vor să

73. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 329.

74. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, ff. 91, 190.

75. În 19 aprilie 1954, Direcția Regională MAI Oradea – mai precis șeful regional, lt.-col. László Kiss, și șeful Serviciului III, căpitanul Mircea Brăila –, prin Adresa nr. 343/5845, au informat detaliat Direcția a III-a de la București despre scrisorile adresate Bisericii Reformate din România prin care liderii acesteia au fost invitați să participe la conferințele ecleziastice din SUA (*ibidem*, f. 89). În răspunsul lor – ținându-se cont de afirmația episcopului Arday despre conciliere –, șeful Direcției a III-a Informații interne, lt.-col. Pavel Aranici, precum și șeful serviciului, cpt. E. Florea, prin Adresa nr. 343/00171687 din 23 aprilie 1954, au atenționat pe rând Direcțiile Regionale Oradea și Cluj despre întâlnirea episcopală ce urma a se desfășura, cu următoarea precizare: „Deocamdată nu veți întreprinde nicio acțiune pentru a influența ca agentura informativă să fie propusă pentru a pleca la conferință, ci veți lăsa aceasta pe seama episcopilor Vásárhelyi Ioan și Arday Aladár și veți observa numai felul cum ei privesc această problemă, pe cine au de gând să propună și dacă din cei propuși face parte și agentura” (*ibidem*, ff. 87-88).

76. Vizita reprezentanților ministerului a fost relatată și de omniprezentul „Kutasi”, în nota informativă din 15 aprilie 1954. În acest context, el a relatat și detaliile convorbirii cu Arday de la 12 aprilie 1954, când acesta i-a comunicat că doar după sărbătorile de Paști va discuta cu episcopul clujean problema participării. „Sunt curios ce părere o să aibă Ministerul Cultelor. Dacă nu vor să mergem, nu va fi ușor să le motiveze de ce nu vede cu ochi buni, pe când în Ungaria și din alte țări democratice vor participa delegați la aceste întruniri” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 320).

piardă legătura cu evenimentele ecleziastice în derulare pe plan internațional, însă înainte de a da un răspuns final ar dori să cunoască și părerea guvernului despre o eventuală participare. Nu în ultimul rând s-au făcut și referiri la componența delegației ce ar reprezenta Biserica Reformată din România, și în acest sens s-a propus ca, în condițiile în care episcopul Vásárhelyi era bolnav, conducătorul delegației să fie Arday, Eparhia de Cluj urmând a fi reprezentată de profesorii de teologie Albert Maksay și József Nagy⁷⁷.

Din păcate nu am identificat răspunsul trimis de la minister celor doi episcopi, însă putem prezuma că acesta a fost unul negativ, întrucât cert este că niciun reprezentant al bisericilor reformate din România nu a participat la cele două conferințe din SUA. Acest fapt reiese și dintr-o sinteză întocmită de organele de Securitate despre activitatea episcopului Arday în perioada mai-iunie 1954, în care se specifică faptul că acesta „începând de la 5 iulie a.c. își petrece concediul de vară la Viile Oradiei (Seleuș – n.n.). Aici va sta cca trei săptămâni”⁷⁸.

Destinderea atmosferei politice în cursul anului 1956 pentru o scurtă perioadă a facilitat unele călătorii în străinătate și pentru funcționarii ecleziastici. Astfel, la 21 ianuarie 1956, gral.-col. Alexandru Drăghici, ministrul Securității Statului, personal – și nu pentru ultima oară – a intervenit la organele de securitate maghiare la „tovarășul Rónay”, care activa în cadrul „Direcției a IV-a” (Combaterea reacției interne) pentru a permite o vizită nestingherită a consilierului eparhial din Oradea, Sándor Búthi, care, pe lângă vizitarea rudelor, s-a angajat să îndeplinească și o serie de sarcini primite de la episcopul Arday. Drăghici le-a comunicat detaliat colegilor maghiari programul și adresele de contact ale lui Búthi, semnalându-le totodată și faptul că agentul „a primit dispozițiuni să rezolve sarcinile pe care i le-ar trasa organele Dvs.”⁷⁹.

În acest context, în vara lui 1956 relația între Eparhia Reformată Oradea și cea de Cluj a devenit încordată. Episcopului de Oradea și apropiaților săi nu le-a plăcut faptul că la Cluj exista Institutul Teologic, că Vásárhelyi era considerat un element reprezentativ de stat, că periodicul oficial reformat *Református Szemle* apărea în orașul de pe Someș, iar bibliile trimise din Ungaria au fost expediate tot acolo. Nemulțumirile au fost transmise de preotul de Timișoara, István Debreczeni, preotului-informator „Fekete Iosif” la 9 iunie 1956. Mai mult decât atât, aceste probleme au ajuns să fie cunoscute și peste granițe,

77. Detaliile consfătuirii episcopale de la Cluj din 27 aprilie 1954 le-au fost relatate organelor de Securitate mai întâi de informatorul clujean „Balaj”, care a predat un material întocmit în aceeași zi lt. Ferenc Páll (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 104). Aceste informații au fost confirmate și de „Kutasi”, prin nota informativă din 6 mai 1954 (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 316). Vizita la Cluj a episcopului Arday, precum și detaliile consfătuirii cu Vásárhelyi au fost relatate și în sinteza lunară despre „Cultul Reformat” întocmită de Serviciul III al Direcției Regionale MAI Cluj, ce a detaliat evenimentele perioadei 5 aprilie – 5 mai 1954 (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, f. 83).

78. *Ibidem*, f. 197.

79. Contactarea informatorului calificat Sándor Búthi s-ar fi realizat cu ajutorul parolei : „Cunoașteți pe Kutasi?”. Conform prognozei ministeriale, consilierul părăsea țara în 24 ianuarie 1956, ora 3.30, cu destinația Budapesta, adresele de contact fiind de fapt adresele rudelor vizitate. Astfel, între 24 ianuarie și 1 februarie, el s-ar fi aflat la vărul său din Budapesta, Béla Kamenszky, între 1 și 7 februarie la sora sa din Eger, Papolczi Józsefné Búthi Erzsébet, iar între 8 și 11 februarie 1956, Búthi urma să își viziteze unchiul din Seghedin, Béla [Elemér] Kamenszky. În restul timpului aferent șederii sale în Ungaria, consilierul putea fi găsit la vărul său din Budapesta (*ibidem*, f. 153).

pentru că, pe parcursul vizitei desfășurate în ianuarie-februarie în Ungaria, Búthi le-a semnalat episcopului reformat de la Budapesta. În iunie 1956, Debreczeni urma să plece la rândul său în Ungaria și a fost însărcinat de episcopul Arday să expună prejudiciile pe care Eparhia Reformată de Oradea le are de suferit în fața Clujului⁸⁰.

Pentru a rezolva acest conflict, episcopul Arday l-a solicitat ca mediator pe episcopul din Budapesta, Albert Bereczky, care, profitând de situația politică mai relaxată din România, urma să facă o vizită în Ardeal⁸¹. Evenimentul, desfășurat între 25 iunie și 1 iulie 1956, a avut o însemnătate aparte, fiind pentru prima oară după război când un episcop reformat din Ungaria ajungea în Ardeal. „Întoarcerea vizitei” s-a produs la scurt timp, Arday și Vásárhelyi fiind în fruntea delegației care a luat parte la ședința Comitetului Central al Consiliului Mondial al Bisericii, care s-a desfășurat la Galyatető (Ungaria) între 28 iulie și 4 august 1956. La eveniment, cei doi episcopi au participat pe post de consilieri de specialitate, alături de ceilalți delegați (profesorul de teologie Albert Maksay, episcopii evanghelici Friedrich Müller și György Argay). Ulterior, la o conferință desfășurată la Praga, ocazionată de ședința Comitetului Executiv al Consiliului Mondial al Bisericii, întâlnire considerată ca o continuare a ședinței de la Galyatető, delegația română a fost reprezentată de episcopul Vásárhelyi⁸² și de profesorul Maksay⁸³. Seria vizitelor s-a terminat cu una întreprinsă în Ardeal în august-septembrie 1956 de fostul episcop reformat de la Budapesta, László Ravasz⁸⁴.

80. „Fekete Iosif” a semnalat într-o notă informativă și pregătirile pentru sărbătorirea jubileului de 20 de ani ca episcop a lui Vásárhelyi. Pentru a face evenimentul mai memorabil, urma să se editeze și un volum omagial. Printre autori a fost invitat și episcopul Arday, dar acesta a refuzat. Potrivit unei relatări a lui Debreczeni, motivul refuzului ar fi fost că Vásárhelyi împreună cu profesorul Albert Maksay, după ce au primit invitație la ședința Consiliului Mondial al Bisericii la Mátraháza (Galyatető – n.n.), au cerut pașapoarte de la autorități fără să comunice acest lucru și episcopului orădean. Arday, care în trecut a comunicat conținutul tuturor scrisorilor primite din străinătate colegului clujean la Ministerul Cultelor, a aflat de fapt că Vásárhelyi va călători în Ungaria. Printre nemulțumirile înaintate de el episcopului din Budapesta a figurat și această omisiune (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, ff. 230-231).

81. Deocamdată ne lipsesc documentele de fond despre activitatea de mijlocitor între colegii episcopali ardeleni depusă de episcopul Bereczky.

82. La Ordinul cu nr. 1285/31776/M, din 11 aprilie 1956, al Unității Militare nr. 0123/1 (Direcția de Informații externe), Direcția Regională MAI Cluj a dat la 14 aprilie 1956 referințe despre ideea plecării episcopului János Vásárhelyi în Cehoslovacia. Col. Mihail Nedelcu, după ce și-a amintit de statutul de membru al episcopului din fostul Partid Ardelean, de atitudinea naționalistă a acestuia, precum și de o distincție (nespecificată) obținută în timpul regimului horthyst, a făcut cunoscut și faptul că episcopul este „un membru activ pe linia Comitetului de Luptă pentru Pace, totodată fiind singurul episcop din cultele protestante care îndeplinește la timp ordinele și dispozițiile Ministerului Cultelor”. Tocmai din acest motiv, Direcția Regională Cluj a avizat favorabil plecarea lui în străinătate (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 140).

83. Molnár János, *A Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története : 1944-1989 (Istoria Eparhiei Reformate de Oradea [de pe lângă Piatra Craiului] : 1944-1989)*, Királyhágómelléki Református Egyházkerület nyomdájá, Nagyvárad, 2001, pp. 106-108.

84. ACNSAS, fond Rețea, dosar 179436, ff. 35-36v.

Perioada 1956-1960/1961. Speranțe și deziluzii

Represiunea care a urmat în România după Revoluția maghiară din 1956, precum și procesele penale în care au fost implicați reprezentanți ai bisericii au fost privite de cei doi episcopi reformați mai degrabă în mod pasiv, oarecum fără speranță, deși în cazul lui Arday putem documenta ajutorul episcopal acordat familiilor preoților condamnați, îndeosebi în cazul bethaniștilor. În pofida presiunilor mari la care reprezentanții bisericii au fost supuși de către autoritățile comuniste, provocările acestei perioade au fost: Casa comună eparhială de pensii și modificarea statutului Institutului Teologic Protestant. Însă, atât datorită vârstei înaintate (Vásárhelyi era născut în 1888, iar Arday în 1890), cât și conflictului de prestigiu dintre ei, care nu se aplanase în anii anteriori, cei doi episcopi nu au mai reușit să le rezolve în mod eficient.

Atitudini episcopale în represiunea comunistă de după Revoluția din 1956

Evenimentele din timpul Revoluției maghiare, precum și ce a urmat după înăbușirea acesteia au spulberat speranțele populației și ale lui Arday legate de izbucnirea unui nou război, care să implice și o intervenție americană⁸⁵. În cazul episcopilor, martori și trăitori ai mai multor schimbări de regimuri politice, ce s-a întâmplat în 1956 și după i-a convins că regimul comunist nu s-a instalat doar provizoriu, ci pentru o perioadă mai îndelungată. Iar această constatare poate constitui, în același timp, și răspunsul la întrebarea: de ce nu au fost recrutați ca informatori? Tot acestui fapt i s-ar putea datora acceptarea de către episcopul Vásárhelyi de a candida în circumscripția Aiud, și după alegerile din 3 februarie 1957 să devină deputat al Marii Adunări Naționale⁸⁶.

85. Încrederea lui Arday într-o intervenție americană se baza pe informații obținute de la radio. „Kutasi” semnala încă din nota informativă din 21 iulie 1954 că episcopul a achiziționat în 16 iulie un aparat de radio marca Orion „cu 2 lămpi”, pentru suma de 2.800 lei (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 292). Este evident interesul manifestat de „Kutasi” în legătură cu informațiile obținute de episcop de la radio, nu doar în legătură cu conferințele internaționale anterioare (Berlin, Geneva, Bandung), ci și despre zilele Revoluției maghiare. Conform notei din 13 noiembrie 1956, în 5 noiembrie informatorul a dezbătut cu episcopul pe marginea evenimentelor din cadrul revoluției, iar înaltul ierarh a declarat încrezător următoarele: „La Tășnad o noapte întreagă am ascultat adunarea generală ONU discutând despre situația din Ungaria. Părerea mea este că am câștigat această luptă”. „Aproape zilnic vorbesc cu Arday A. despre evenimentele din Ungaria” – a continuat informatorul –, „părerea și speranța lui aproape zilnic se schimbă, conform știrilor auzite din radiourile apusene. În continuu, până noapte târziu ascultă radiourile străine. În prezent este foarte nemulțumit cu atitudinea marilor puteri apuseni, de ce nu se amestecă cu armă în lucrurile din Ungaria astfel silind pe Uniunea Sovietică să-și retragă armatele” (*ibidem*, f. 119).

86. Ocuparea unei funcții de deputat a fost considerată de episcop ca o continuare a celei de senator din trecut. Informatorul „Gábor” menționa în 5 februarie 1957 – provocând confuzie – că în trecut (și atunci ca episcop – *n.n.*) a fost din oficiu membru al Senatului, iar deputăția actuală se atribuie funcției deținute în cadrul cultului (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236522, vol. 1, f. 125).

Vestea candidaturii episcopului a început să circule încă din decembrie 1956 și a stârnit discuții în Eparhia Cluj⁸⁷. În plus, în 23 decembrie 1956, mulți preoți din raionul Aiud au primit în poștă manifeste „anonime”, în care episcopul era atacat violent⁸⁸. La Sfântu Gheorghe, în pauza ședinței protopopiale, profitând de absența protopopului din sală, unul dintre preoții participanți le-a citit celor prezenți conținutul manifestului. „Mai mulți au fost de acord cu aceasta, însă protopopul [revenit între timp] a luat o poziție contrară”⁸⁹, scria informatorul „Gábor”.

Despre identitatea persoanei care a redactat manifestul s-au conturat mai multe păreri⁹⁰, iar organele de Securitate au demarat o anchetă, însă fără rezultate notabile. Iar ca o consecință a manifestului a mai apărut și zvonul că 160 de preoți ai eparhiei ar fi semnat un memorandum prin care i-ar fi solicitat demisia episcopului Vásárhelyi⁹¹.

Această mișcare de opoziție față de autoritatea supremă ecleziastică poate fi percepută și ca o consecință a atmosferei revoluționare din Ungaria. Însă, represiunea instrumentată de organele de Securitate a distras atenția corpului preotesc de la acțiunile de protest din cadrul Eparhiei Reformate Cluj⁹², motiv pentru care nu au mai avut loc și alte manifestări de opoziție față de ierarhi.

87. Informatorul „Incze”, într-o notă din 24 ianuarie 1957, a semnalat o discuție ce a avut loc cu două zile mai devreme cu angajatul eparhial Imre Bíró, în cadrul căreia acesta din urmă a transmis indignarea credincioșilor privind faptul că episcopul a acceptat candidatura. „Ce fel de regim e aceasta? Oare Vásárhelyi n-a slujit pe Frontul Renașterii Naționale în timpul lui Carol al II-lea, apoi pe marele Horthy Nicolae? Apoi pe Mihai? Credincioșii zic: tare slab și prost trebuie să fie situația guvernului dacă un episcop care încă e și francmasonist, atacat de hărte clandestine ajunge în Marea Adunare Națională” (*ibidem*, f. 117). Într-o altă notă informativă, din 30 ianuarie 1957, „Incze” i-a transmis lt. Ioan Onac observația făcută de studentul teolog Zoltán Wágner despre candidatura episcopului: „Este de necrezut, încât cum are încredere în el regimul? Noi cunoaștem altfel. Nouă vorbea altfel și profesorii foarte des ne-au spus că numai din silă colaborează cu regimul, acum cu toții am rămas surprinși și toți studenții îl condamnă că a acceptat această candidatură rușinoasă. Are noroc Vásárhelyi că va fi ales la Aiud și nu la Cluj...” (*ibidem*, f. 118).

88. *Ibidem*, f. 139.

89. Vezi în acest sens nota informativă din 22 ianuarie 1957 (*ibidem*, f. 125).

90. Episcopul bănuia că autorul manifestului este un personaj educat, care din anumite motive nu putea ocupa o funcție mai înaltă și își manifesta astfel nemulțumirea. O altă idee era că ar fi fost scris de cineva cărui în trecut i-au fost publicate cărți, dar care în acea perioadă avea probleme de a publica. Vezi nota informativă a lui „Gábor” din 26 februarie 1956 (*ibidem*, f. 119). După părerea protopopului Dezső László, „circulara” a fost scrisă în zona rurală și pusă la poștă în Cluj. Profesorul András Mózes bănuia că autorul manifestului a fost preotul László Horváth din Reghinul Unguresc. Vezi nota informativă a lui „Béla” din 15 ianuarie 1957 (*ibidem*, ff. 121-122). În cele din urmă s-a aflat că au fost expediate câteva manifeste și din Acățari (Regiunea Autonomă Maghiară) (*ibidem*, f. 127).

91. Zvonul a fost transmis lt. Onac de informatorul „Radu” la întâlnirea din 4 martie 1957. Ca răspuns, organele de Securitate au dirijat întreaga agentură din cadrul cultelor protestante să-și verifice informațiile apărute în acest sens. Lt.-maj. Nicolae Lăzăroiu a dispus să se deplaseze personal în raionul Aiud pentru a dirija agentura „în scopul adâncirii acestor semnalări” (*ibidem*, ff. 128-129). În ziua de 20 martie 1957, lt. Onac l-a însărcinat și pe agentul „Gábor” cu clarificarea situației (*ibidem*, f. 120).

92. Cercetarea în acest sens este îngreunată de faptul că mandatul de deputat al episcopului János Vásárhelyi a pus capăt urmăririi sale informative. Șeful Direcției a III-a Informații interne, lt.-col. Nicolae Budișteanu, a aprobat personal la 25 mai 1957 încheierea dosarului de acțiune informativă individuală nr. 18 deschis la 30 mai 1951 și clasarea lui la arhivă. Hotărârea a enumerat și „mijloacele” folosite anterior contra episcopului. Astfel, pe lângă supravegherea

Revoluția maghiară din 1956 a avut un ecou puternic în România, iar represiunea din anii următori a fost marcată și de o serie de procese penale, ale căror victime au făcut parte din comunitatea protestantă. Studiile despre aceste procese există în literatura de specialitate⁹³, motiv pentru care nu ne vom mai referi aici la ele, limitându-ne doar la a relata măsurile luate de episcopul Arday pentru a rezolva problemele preoților bethaniști, arestați în Eparhia Reformată Oradea.

Practic, cele mai reprezentative procese penale care au afectat cele două eparhii ale Bisericii Reformate după 1956 i-au vizat pe membrii mișcării bethaniste, care, deși din 1948 era în ilegalitate, continua să activeze pentru reînnoirea vieții spirituale în cadrul bisericii. Membrii mișcării au fost condamnați în trei loturi în anul 1958. Prima grupare arestată a fost din Regiunea Autonomă Maghiară. Pál Bakó și Jenő Nagy membri laici, János Fekete, László Szőke și Lőrincz János, preoți reformați, au fost condamnați la mai mulți ani de închisoare de către Tribunalul Militar Cluj, în deplasare la Târgu Mureș. Al doilea lot, format de nouă membri ai așa-zisei „grupări din Oradea”, era compus din 5 preoți (Ferenc Visky, Sándor Szilágyi, Zoltán Dézsi, Sándor Karczagi, Sándor Antal) și 4 laici (Antal Papp, Erzsébet Patócs, Sándor Kiss și Sándor Jakab). Ultimul capitol în încercarea autorităților comuniste de a lichida mișcarea bethanistă a fost arestarea grupării din Zalău, formată din membrii laici Béla Balogh, Magdolna Balázs, Ida Holocsuk, Sámuel Boda, Miklós Püsök senior, Miklós Püsök junior și József Porsalmi. Dacă în cazul reprezentanților primelor două loturi pedepsele au fost cuprinse între 7 și 22 de ani și au atras după sine confiscarea averii personale și suspendarea temporară a drepturilor civice, cei din ultimul lot au fost privați de libertate pentru perioade cuprinse între 5 și 9 ani, pedepse relativ „blânde” în comparație cu ale celorlalți⁹⁴.

Atitudinea episcopului Arday față de bethaniști a fost, aparent, contradictorie. La ședința Scaunului Episcopal din 8 mai 1958, convocată la Oradea, el a ridicat problema bethaniștilor pe un ton destul de dușmănos, spunând că sunt biserică în biserică: „Noțiunea lor e noi și voi. Mentalitatea lor stă în contradicție cu Confesiunea Helvetică,

---

informativă prin „Gábor”, „Ioșca”, și „Sinai A.”, s-a apelat și la controlul corespondenței. În cursul urmăririi informative nu s-a putut stabili dacă episcopul într-adevăr a desfășurat activitate dușmănoasă în mod organizat și doar pe linie de culte au fost semnalate câteva „manifestări izolate”. Materialele existente la dosar fiind considerate de mică importanță, lucrătorul operativ lt. Ioan Onac, șeful Serviciului cpt. Ioan Albu, precum și șeful Direcției Regionale, col. Mihail Nedelcu, au propus, la 24 mai 1957, închiderea dosarului de acțiune informativă (*ibidem*, ff. 215-217).

93. În urma cercetărilor în arhive și a parcurgerii literaturii de specialitate putem grupa procesele care formează „coloana vertebrală” a sintagmei „'56 transilvănean” în mai multe categorii. Printre lucrările care analizează aceste procese amintim: Stefano Bottoni (ed.), *Az 1956-os magyar forradalom és a romániai magyarság (1956-1959) (Revoluția Maghiară din 1956 și maghiarii din România [1956-1959])*, Pro-Print, Csíkszereda, 2006; Dávid Gyula (ed.), *1956 Erdélyben – Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956-1965 (1956, Transilvania – bază de date biografică cu deținuți politici 1956-1965)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Polis, Kolozsvár, 2006; Buzogány Dezső, Jánosi Csongor, *op. cit.*; precum și câteva studii: Jánosi Csongor, „Procesul Organizației Tineretului Maghiar din Ardeal. Studiu de caz”, în Ilie Popa (ed.), *op. cit.*, pp. 347-360; Ilie Popa, „Rumänien gegen Jehovas Zeugen in der Autonomen Ungarischen Region: die Strafverfahren gegen die Beklagtengruppen um Ungvári, Fülöp und Kovács”, în Gerhard Besier, Katarzyna Stoklosa (eds.), *Jehovas Zeugen in Europa – Geschichte und Gegenwart. Band 2. Baltikum, Großbritannien, Irland, Rumänien, Skandinavien und UdSSR/GUS*, vol. III, LIT, Berlin, 2015, pp. 435-475.

94. Buzogány Dezső, Jánosi Csongor, *op. cit.*, pp. 88-96.

stau mai aproape de secte, ce este dovedit că mulți dintre bethaniști au intrat în secte”⁹⁵. El a mai afirmat că guvernul a fost foarte indulgent până atunci cu ei, deoarece nu le-a cerut mai mult decât să nu peregrineze și să nu-și părăsească comunitatea, și că la trei dintre preoții bethaniști (Bálint Török, Spáhik și Ferenc Kupán) li s-a suspendat plata salariului de stat. La cele spuse de episcop, doar protopopul Károly Molnár a protestat și a adus argumente în sprijinul bethaniștilor, propunând de asemenea ca „peregrinarea” să fie interzisă doar în cazul aceluia care sunt nominalizați și de stat, deoarece sunt și preoți care, din bunăvoință și conștiință religioasă, fac vizite la credincioși. În răspunsul său, episcopul a subliniat că, deși de multe ori a atras atenția celor implicați, aceștia referindu-se la Statut au semnalat că, în conformitate cu aceasta, înainte de a se deplasa, în toate cazurile au raportat protopopului superior că se duc în al 16-lea sat la botez sau la cununie, unde se adună și alte 50-60 de persoane bethaniste. „Nu sunt respectat de ei, de aceea trebuie sancționați” – a conchis episcopul și în final a propus ca adunarea generală eparhială să ia poziție printr-o hotărâre împotriva acestei atitudini a bethaniștilor⁹⁶.

Arestarea membrilor grupării orădene avea să înceapă câteva zile mai târziu, la 27 mai 1958, iar o notă informativă din 5 iunie 1958 a informatorului „Kutasi” prezintă starea de spirit a preoților din Eparhia de Oradea și reacția acestora la vestea arestărilor succesive ale colegilor lor. Potrivit informatorului, Arday nu a fost surprins de derularea evenimentelor și ar fi reușit să-și ascundă durerea și regretul în legătură cu mișcarea sprijinită din convingere, și mai ales în ceea ce îl privește pe Ferenc Visky, care se bucura de un respect deosebit din partea lui. „Kutasi” a mai precizat în nota informativă că sprijinul episcopal acordat bethaniștilor de-a lungul anilor și care a durat aproape până în ultima clipă a fost indiscutabil⁹⁷. Informatorul a mai menționat și faptul că, invocând frica, episcopul nu dorește să facă nicio intervenție în interesul arestaților, deși va face demersuri pentru a sprijini familiile acestora⁹⁸.

În ceea ce privește părerile despre arestarea preoților, ele au fost împărțite. Funcționarii centrului eparhial, fără excepție, și-au exprimat simpatia față de arestați, însă „Kutasi” a discutat și cu preoți care, „cu o anumită satisfacție au luat în cunoștință măsurile luate de autoritățile de stat”, în timp ce alții au rămas indiferenți la evenimentele. Din cele observate de informator, măsurile autorităților nu au provocat tensiune sau neliniște în rândul clerului, care ulterior să influențeze participarea acestuia la „lupta pentru pace”, sau colaborarea în viitor cu organele locale de stat⁹⁹.

95. La dezbaterile problemei foarte probabil a contribuit și informația protopopului arădean Károly, care a aflat că în jurul orașului Târgu Mureș au fost arestați bethaniști „civili” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, f. 103).

96. *Ibidem*, ff. 103-104.

97. Lt. József Jakab, în nota din 21 ianuarie 1958 întocmită despre Arday, a menționat la rândul său sprijinirea bethaniștilor, precum și detalii compromițătoare dintr-o discuție întreținută cu Ferenc Visky: „Față de conducătorul acestei mișcări Arday Aladár a declarat că el în principiu este de acord cu activitatea lor, însă consideră necesar schimbarea tacticilor în sensul de a nu se împotrivi în mod deschis dispozițiilor guvernului, întrucât pot avea neplăceri din partea organului de stat” (*ibidem*, ff. 597-598).

98. „Kutasi” a prevăzut deja ca acolo unde soția preotului deține pregătire teologică, aceasta își va suplini soțul arestat, iar acolo unde acest lucru nu este posibil, episcopul va numi din comunele apropiate un locțitor de preot care, pentru o sumă modestă, va gira parohia respectivă, în timp ce salariul celui arestat va fi înmănat în continuare familiei acestuia. Episcopul Arday a fost ferm convins – pe baza experienței din timpul arestărilor de la începutul anilor '50 – că Departamentul Cultelor nu va ordona completarea parohiilor vacante cu alți preoți (*ibidem*, f. 96).

99. *Ibidem*, ff. 96-97.

„Kutasi” a încercat să sondeze și poziția credincioșilor, afirmând că doar o singură parohie (din Zăuan) a trimis o delegație la episcopul Arday să îi solicite intervenția personală în interesul preotului Sándor Antal¹⁰⁰. În afară de acest caz, în care membrii acestei comunități sunt îngrijorați de cele întâmplate, informatorul nu a observat îngrijorare în cercurile credincioșilor.

În contradicție cu așteptările lui „Kutasi”, se pare că totuși episcopul Arday a intervenit în favoarea bethaniștilor arestați. Despre acest demers aflăm dintr-o notă din 20 august 1958 a informatorului „Fekete Iosif”¹⁰¹. Astfel, se pare că episcopul a purtat o discuție lungă cu subsecretarul de stat Dumitru Dogaru, pe parcursul căreia i-a explicat acestuia că bethaniștii sunt cei mai temeinici și mai activi preoți reformați, care însă stau în parohii mici și astfel nu au un câmp de activitate corespunzător capacității lor. În nota informativă se afirmă că răspunsul secretarului de stat pentru culte ar fi fost: „Atunci domnule episcop puneți pe ei la parohii și cu 5.000 de suflete numai să nu umble haimana”¹⁰².

Dacă în anii '50, Ministerul Cultelor nu a solicitat completarea posturilor rămase vacante, de data aceasta Departamentul Cultelor nu a mai refuzat acest lucru și a cerut ocuparea în cel mai scurt timp a posturilor preoților bethaniști, precizând în plus că nu este permisă în viitor achitarea salariilor acestora către soție sau copii. Conform notei date de „Fekete Iosif”, „nici soția lui Szilagyí Alexandru din Pâncota nu mai are drept de a ridica salariul de la comunitate”¹⁰³.

Problematica arestațiilor a figurat și pe ordinea de zi a întâlnirii Scaunului Episcopal din 3 octombrie 1958. Arday a comunicat atunci că, la ordinul Departamentului Cultelor, posturile preoților condamnați trebuie ocupate cât mai curând. El s-a interesat și în eparhia vecină despre procedura adoptată acolo, astfel ca ocuparea să se poată face legal. În Ardeal, pe baza sentințelor judecătorești, Consiliul Dirigent a declarat vacante posturile condamnaților, iar Arday, pornind de la acest exemplu, urma să procedeze la fel în eparhia lui¹⁰⁴. El a făcut cunoscută și înțelegerea cu Departamentul Cultelor în legătură cu apropiatii condamnaților: soțiile, dacă sunt posesoare de orice diplomă, vor putea fi angajate într-un alt protopopiat sau regiune, însă fără a asuma legăturile anterioare ale soțului. Însă, pe de altă parte, în noul post erau obligate să ocolească orice aspect ce ar fi putut conduce la bănuiala că lucrează în continuare „în spiritul reprezentat de bărbatul lor”¹⁰⁵.

100. Delegația formată din soția preotului, Margit Antal, precum și din curatorul parohiei, oarecum și la presiunea credincioșilor, s-a prezentat la episcop pentru a-i cere sfatul și sprijinul. Arday le-a promis că va înainta o cerere Departamentului Cultelor, ca acesta să intervină la forurile competente în vederea urgentării cercetărilor (*ibidem*, f. 97).

101. Cu o lună mai devreme, la 19 iulie 1958, informatorul din Timișoara a fost vizitat de preotul din Lugoj, István Nagy, care cu două zile mai înainte a participat la adunarea generală eparhială din Oradea. Preotul din Lugoj, pe lângă cele întâmplate, i-a împărtășit superiorului protopopial și detaliile discuției purtate cu Arday în legătură cu preoții bethaniști arestați (*ibidem*, f. 85).

102. *Ibidem*, f. 86.

103. *Ibidem*. Preotul din Pâncota, Sándor Szilagyí, a fost condamnat în lotul orădean la 20 de ani muncă silnică. Vezi Buzogány Dezső, János Csongor, *op. cit.*, pp. 180-181.

104. ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, ff. 73-74.

105. Episcopul a vrut să o transfere pe soția lui Sándor Antal în calitate de capelan la Berveni, dar prezbiteriul din localitate nu a acceptat, pentru că era femeie. Nici fiul lui Sándor Szilagyí nu a putut rămâne la Arad și a trebuit să plece împreună cu mama sa, care avea diplomă de

Despre măsurile de ordin financiar luate în sprijinul familiilor bethaniștilor arestați mai aflăm dintr-o notă a informatorului „Lencor”, din 10 octombrie 1958¹⁰⁶, în care acesta susține că la 9 octombrie, așadar cu o zi înainte, Arday l-a primit în audiență pe protopopul de Săcueni, Kornél Szablyár, și în discuție s-au făcut referiri și la situația lui Kálmán Sass și Ferenc Visky. Episcopul s-a oprit și asupra sentințelor grave – moarte, respectiv 22 de ani muncă silnică –, adăugând că el nu își poate asuma răspunderea nici pentru Sass, nici pentru bethaniști, dar nici măcar pentru familiile lor. „Mă bucur că eu trăiesc” – a spus episcopul, iar apoi l-a rugat pe protopopul Szablyár să îl ajute la plasarea în posturi a familiilor condamnaților, deoarece „el nu poate continua până la infinit ajutoarea acestora din casa eparhială”¹⁰⁷.

Noi provocări: Casa de pensii eparhială; arhivele bisericești; Institutul Teologic Protestant

Anii care au urmat după 1956, ultimii ai episcopilor János Vásárhelyi și Aladár Arday, nu puteau trece fără noi provocări din partea regimului¹⁰⁸. În 22 iunie 1957, la chemarea lui Vásárhelyi, a avut loc la Cluj o nouă consfătuire a episcopilor protestanți (Müller, Argay, Kiss, Arday și Vásárhelyi), în care s-a dezbătut problema Casei de asigurări și de pensii și, în același timp, au încercat și modificarea statutului Institutului Teologic Protestant de Grad Universitar din Cluj¹⁰⁹.

În legătură cu problema Casei de asigurări și de pensii, episcopii au ajuns la concluzia că biserica nu este capabilă ca prin propriile forțe, după modelul de stat, să susțină o asemenea instituție, motiv pentru care au înaintat o cerere Departamentului Cultelor, în care au solicitat următoarele: 1. Casa de asigurări și de pensii să fie subvenționată de

---

cantor. Episcopul a cerut insistent protopopilor prezenți ca prin legăturile lor să intervină în ajutorul apropiaților celor condamnați (*ibidem*, f. 74).

106. În cursul zilei de 10 octombrie 1958, „Lencor” a redactat două note informative pe care le-a înmănat personal șefului regiunii, col. László Kiss. În prima notă au fost detaliate principalele momente ale ședinței Scaunului Episcopal din 3 octombrie 1958, fiind evidențiat faptul că în ședință, deși a durat de la 10 până la 14, nici Arday și nici consilierul Búthi nu au comentat sentințele date în procesele Visky și Sass. După ședință, protopopul din Carei, Árpád Orosz, i-a spus lui Kornél Szablyár, cu speranță: „Vezi? Șchiopăta ceva la acuzații dacă ștabii noștri nu au amintit nimic în legătură cu procesele astea” (*ibidem*, ff. 82-83).
107. Întrebarea cinică a informatorului este și ea parte integrantă al expunerii: „Zic eu, deci, le dă ajutor serios – dar oare din ce fond și cu aprobarea cui?” (*ibidem*, f. 79).
108. Pe lângă cele enumerate în titlu, ca o altă provocare, am putea aminti așa-zisul „stat de plată intern”, pe baza căruia s-ar fi suplimentat salariul preoțesc. Modelul ardelean a fost studiat și avut în vedere pentru a fi aplicat și în Eparhia Oradea. Conform ideii de bază – după coordonarea episcopală –, majoritatea preoților bugetari cedau din salariu o sumă fixă centrului eparhial, iar din fondul creat erau susținuți material preoții fără salariu de la stat, dar și angajații bisericești. Clarificarea modului de funcționare a acestui „stat de plată intern” în aceste eparhii mai necesită însă cercetări. Știm de existența lui din observații sporadice. Conform cuvintelor rostite de Arday la ședința Scaunului Episcopal din 8 mai 1958, ideea „statului de plată intern” era un plan ce trebuia înfăptuit. În cadrul Eparhiei Oradea, pe baza acestuia se preconiza în primul rând susținerea preoților cu comunități mici, sub 300 de suflete (*ibidem*, ff. 70-73, 77).
109. *Ibidem*, f. 111.

stat. 2. Dacă acest lucru nu este posibil, atunci să rămână preoțimea și pe mai departe în cadrul instituției de stat¹¹⁰.

Cu privire la statutul Institutului Teologic Protestant, episcopii au constatat că există nemulțumiri din partea reprezentanților statului față de corpul didactic din cadrul Institutului, iar Departamentul Cultelor a și cerut reorganizarea grabnică a acestuia și completarea schemei de personal prin aducerea de profesori noi. Pentru aceasta însă era nevoie și de modificarea Statutului, iar episcopii au luat în calcul o modificare care să permită numirea în funcții de profesor doar a preoților cu pregătire corespunzătoare, respectiv erau în posesia titlului de doctor în teologie sau dețineau examenul de profesor universitar¹¹¹. Astfel, ei intenționau să împiedice Departamentul Cultelor să-și promoveze candidații, „adică pe preoții care colaborează cu regimul”¹¹².

În ceea ce privește problema Casei de asigurări și de pensii, aceasta s-a tergiversat mult timp, iar pe parcursul discuțiilor cu organele de stat a apărut și ideea ca cele două eparhii să înființeze case de pensii separate, independente. În cadrul ședinței Scaunului Episcopal din 3 octombrie 1958, Arday i-a înștiințat pe cei prezenți despre situație, pentru că, mai înainte, Departamentul Cultelor îi invitase la București pe conducătorii eparhiei clujene și le-a comunicat că nu există posibilitatea înființării unei case de pensii aparte, și din acest motiv ei susțin ideea casei de pensii comune pentru cele două eparhii reformate din țară. După audiență, delegații clujeni Ferenc Daróczy și Endre Szabó au călătorit la Oradea, unde au dezbătut problema instituției pe cale de a se înființa. Ulterior, episcopul Arday s-a exprimat cu satisfacție că este pentru prima oară când, fără nicio contradicție, s-a ajuns la un acord cu eparhia vecină, pe această problemă. Eparhia de Oradea i-a însărcinat pe preotul József Czapfalvy din Tinca și pe consilierul eparhial Sándor Búthi cu elaborarea regulamentului bisericesc de pensionare¹¹³.

-
110. Vezi nota detaliată despre consfătuirea clujeană din 28 iunie 1957 dată de „Kutasi” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236851, f. 151).
111. „Din considerente politice”, Vásárhelyi nu a fost de acord cu propunerea Departamentului Cultelor de a-i schimba pe profesorii vechi de la Teologie cu persoane loiale regimului. După el, o modificare potrivită a Statutului ar fi putut împiedica autoritățile să câștige teren în cadrul Institutului. În acest context trebuie văzută și analiza de situație din 6 iulie 1957, trimisă de Direcția Regională MAI Oradea către Direcția a III-a Informații interne, București (*ibidem*, f. 150).
112. Arday a discutat detaliile consfătuirii clujene cu „Kutasi” la 24 iulie 1957. El a menționat că atât episcopii clujeni, cât și Müller personal au făcut declarații optimiste în legătură cu situația internațională încordată, că erau de părere că în orice moment poate să izbucnească un război și că „au absolută încredere în puterea statelor apusene”. „Eu am și spus lor” – a continuat Arday – „că nu înțeleg optimismul vostru, dar ei m-au asigurat că nu avem niciun motiv pentru disperare” (*ibidem*, f. 152).
113. „Fekete Iosif”, care a informat despre desfășurarea Scaunului Episcopal din 3 octombrie 1958, s-a folosit de ocazie pentru a face și unele observații tendențioase. Astfel, după părerea lui, acest regulament a asigurat în linii mari aceleași drepturi și sarcini ca și asigurarea socială a sectorului social. Totuși, „sursa” a observat o porțiță prin care episcopul a avut posibilitatea să își ajute prietenii și oamenii de sprijin în a funcționa și după 70 de ani. Conform punctului reclamat, cel care a împlinit 70 de ani trebuia în mod obligatoriu să își ceară pensionarea, dar putea ocupa un post de conducere și după această vârstă, dacă cererea adresată în acest sens consiliului protopopial era avizată favorabil și de Consiliul Dirigent. Informatorul timișorean a enumerat trei persoane (József Papp din Sighetu Marmației, István Debreczeni din Timișoara, Viktor Jakab din Beiuș) care după cunoștințele lui au împlinit această vârstă (ACNSAS, fond Informativ, dosar 236849, vol. 1, ff. 69-70).

La ședința Scaunului Episcopal de la Oradea din 8 mai 1958, referindu-se la dispozițiile „ultimelor HCM apărute în legătură cu arhivele”¹¹⁴, s-au pus în discuție primii pași necesari organizării arhivelor diecezane. Referentul Gyula Eszenyei și protopopul din Arad, Károly Molnár, au relatat că din însărcinarea episcopului Arday, în 11-12 aprilie 1958, au fost la Cluj, unde după două zile de discuții au stabilit că materialul arhivistic aparține bisericii, care răspunde de întreținerea lui, dar că, evident, acest lucru se face sub controlul statului. În caz că biserica nu va întreprinde cele necesare pentru păstrarea și întreținerea materialului arhivistic, acesta poate ajunge chiar în posesia statului, ceea ce, din punctul de vedere al bisericii, ar fi echivalent cu pierderea lui. Depozitarea materialelor necesită o cameră corespunzătoare, cu podea de ciment, iar lângă aceasta ar fi bine să fie o cameră de studiu, care să permită desfășurarea de cercetări serioase, chiar și pentru reprezentanții statului. „Element corespunzător trebuie însărcinat cu organizarea arhivei diecezane. E un apel serios, în Ardeal s-au început lucrările”, a încheiat Eszenyei¹¹⁵. Celălalt membru al delegației, Károly Molnár, a subliniat, la rândul său, că problema este una care ține de interesul tuturor maghiarilor: „E problema științei maghiare. Numai prin arhive diecezane pot fi păzite datele trecutului glorios...”, a afirmat protopopul arădean¹¹⁶. Potrivit episcopului Arday, problema înființării arhivelor reprezintă o situație similară cu cea din timpul reglementării catehizării, când școlile au fost naționalizate, și nu a fost loc pentru catehizare, dar prin sacrificiu această problemă s-a rezolvat, și tot așa trebuie rezolvată și chestiunea arhivelor¹¹⁷.

În ceea ce privește problematica reorganizării corpului profesoral din 1959, din cadrul Institutului Teologic Protestant, dosarele episcopale pe care le-am consultat nu conțin informații. O explicație ar fi aceea că, datorită vârstei înaintate a episcopilor și stării lor de sănătate, activitatea a trenat, ceea ce a distras atenția organelor de Securitate. În același timp însă, este posibil ca această lipsă de informații să se datoreze unei imposibilități a lor de a protesta eficient în apărarea profesorilor de la Teologie. După un model aplicat și în urmă cu 11 ani, au fost pensionați profesorii András Nagy și Albert Maksay, iar locurile lor au fost ocupate de preotul din Săvădisla, Mihály Teleky, precum și de preotul-protopop din Voivodeni, Endre Szócs, ambii bine-cunoscuți pentru loialitatea lor față de regim¹¹⁸.

114. Decretul nr. 17 din 27 ianuarie 1951 și HCM nr. 472 din 29 mai același an au fost valabile până în vara anului 1957, când au fost emise Decretul nr. 353 din 26 iulie 1957 și HCM nr. 1119 din 13 august 1957 privind organizarea și funcționarea Direcției Generale a Arhivelor Statului și Administrarea Fondului Arhivistic de Stat. Aceste acte normative le-au abrogat pe cele din 1951 și au fost puse în aplicare prin „Instrucțiunile Generale nr. 6720/1957 privind organizarea și funcționarea organelor și instituțiilor de stat, ale organizațiilor economice socialiste și organizațiilor obștești” (<http://www.arhivelenationale.ro/index.php?lan=0&jud=103>, accesat la 10.04.2013).

115. *Ibidem*, vol. 1, f. 100.

116. *Ibidem*, ff. 100-101.

117. *Ibidem*, f. 101.

118. Angajarea lui Mihály Teleky ca profesor suplinitor temporar la catedra „Studiul biblic și exegeza Noului Testament”, respectiv a lui Endre Szócs ca profesor suplinitor temporar la catedra „Studiul biblic și exegeza Vechiului Testament” a fost recunoscută de către Departamentul Cultelor la data de 1 decembrie 1959 prin Deciziile nr. 19.473/1959 și 19.475/1959. Vezi procesul-verbal al Senatului Institutului Teologic Protestant din 13 ianuarie 1960, ASSC, fond Direcția de Studii, dosar 55bis, vol. 1960, f. 22.

Concluzii

Pe parcursul celor peste patru decenii de regim comunist, Biserica a fost singura instituție purtătoare de valori, mesaje, comportamente și atitudini diferite, tolerată de partidul-stat. Dar în condițiile reducerii presiunii asupra societății, Biserica ar fi putut deveni un pol de referință pentru cei nemulțumiți și astfel posibilitatea amenințării ecleziastice asupra monopolului politic și ideologic era o provocare pe care elita comunistă nu avea cum să o privească cu nepăsare. Recunoașterea abuzurilor staliniste în politica religioasă a anilor '50 a condus doar la modificări superficiale și, deși în anii '60 violența fizică a fost schimbată cu metode mai subtile, totuși scopul politicilor aplicate în domeniul religiei a rămas identic: subjugarea tuturor manifestărilor vieții sociale, de familie și personale, la care s-a adăugat eliminarea opiniilor și aprecierilor întemeiate pe convingeri religioase¹¹⁹.

În condițiile date, episcopilor János Vásárhelyi și Aladár Arday nu le-a rămas altceva de făcut decât să se acomodeze cu arbitrarul comunist și să încerce să ia măsuri de gestionare a problemelor Bisericii cu pierderi cât mai reduse. După 1956 a dispărut speranța schimbării de regim, legată și de o intervenție americano-engleză, și pe lângă represiunea în derulare a apărut și determinarea: „Să ne aranjăm în ceea ce avem”.

Rezistența singulară a episcopului Arday în Eparhia de Oradea, împiedicarea decapitării elitei ecleziastice în Eparhia de Cluj și administrația episcopală bine pregătită din acest oraș au dus la același rezultat: s-a împiedicat degradarea primilor păzitori ai bisericii și transformarea lor în executați docili ai directivelor de partid. Pe de altă parte însă, moderarea foarte lentă și contradictorie a stalinismului din partea puterii politice a scos în evidență că ei au fost nevoiți să conviețuiască pe o perioadă mai lungă cu credincioșii de rând, cu oficialitățile ecleziastice, precum și cu bisericile.

Toate acestea, precum și învățămintele rezultate din legătura de mai bine de un deceniu cu mediul ecleziastic au determinat puterea politică să accepte o nouă abordare. În consecință, de la începutul anilor '50 pregătirea succesiunii episcopilor în vârstă de către organele „competente” a devenit o preocupare principală, și cu ajutorul rețelei de informatori – destul de slab reprezentată – încă din această perioadă au demarat căutările pentru depistarea „candidatului potrivit”. În aceste condiții putem afirma că decesul episcopilor János Vásárhelyi și Aladár Arday, pe 11 decembrie 1960, respectiv 16 septembrie 1961, a însemnat sfârșitul unei epoci.

Ținând cont de experiențele anilor anteriori, autoritățile au controlat alegerile episcopale care s-au desfășurat la Oradea în 1961, respectiv 1967, și la Cluj în 1962. Aceste alegeri au reprezentat, practic, momente esențiale în istoria Bisericii Reformate, care au consfințit distrugerea vechii elite ecleziastice și au asigurat întâietatea partidului în problemele bisericesti până la sfârșitul regimului comunist.

119. Ioan-Marius Bucur, Lavinia Stan, *Persecuția Bisericii Catolice din România. Documente din Arhiva Europei Libere: 1948-1960*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2002, p. 36.